

Kisebbségi népoktatás

Írta:
Dr. OLAY FERENC

A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG KIADÁSA.
BUDAPEST, 1935.

NYOMATOTT :
MÉRNÖKÖK NYOMDÁJA
BUDAPEST.
KIADÁSÉRT A SZERZŐ FELEL.

BEVEZETÉS.

A trianoni békeszerződésnek a világtörténelemben páratlanul álló és napjaink művelődési irányelveit alapjában figyelmen kívül hagyó rendelkezései közt is legjelentősebb éi legérzékenyebb veszteségeit az oktatásügy terén szenvedtük.

Nagyértékű és pótolhatatlan gyűjteményeket; felszereléseket, épületeket, kulturális alapítványokat vetlek el és állítottak saját szolgálatukba az utódállmnok. A tanférfiúk ezreit fosztották meg állásuktól s tették lehetetlenné hivatásuk gyakorlását.

Veszteségeink e fajtáját azonban messze felülmúlja az a katasztrofális és kiszámíthatatlan kár, amely *az elszakított területeken lakó magyar gyermekeknek anyanyelvükön, magyarul való oktatásának jogéit és lehetőségét igyekszik céltudatosan és minden rendelkezésre álló eszközzel semmivé tenni.* (Frédéric Mistral: *S'il tient sa langue, il tieit la élé, qui de ses chaines le délivre*). E téren az utódállamok igen érzékeny és fájó eredményt biztosítottak maguknak 1918 végétől mostanáig, 3.000.000 magyar elnemzeHenítéséért és beolvasztásáért folytatott kíméletlen küzdelmükkel.

Hiába kötöttek a győztes főhatalmak — mint látni fogjuk — a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása céljából nemzetközi szerződések az új államokkal, ezek a gyakorlatban nem vitték keresztül a felállított elveket.

Sajnos, a főhatalmak pedig maguk sem igyekeznek a kisebbségi kultúra jogait érvényesíteni s *ma az a helyzet, hogy néhány kivételtől eltekintve, a kisebbségi oktatás, amelyről alábbiakban néhány szóval megemlékezni óhajtunk, védtelenül áll az országok legtöbbszében s kiszolgáltatja a kisebbségeket az elnemzetlenítés legveszedelmesbb eszközének.*

Minden országban az oktatásügynek legszámottevőbb tényezője és a legtöbb tanulót és tanítót igénybevevő intézménye a népoktatás, mert a Közép- és felsőfokú, valamint szakoktatás már Kisebb tömeget mozgat meg. De emellett általában is a kisebbségi oktatásügynek ez, a legnagyobb jelentőségű követelése és a kisebbségi kulturális- önkormányzatot szorgalmazóknak alapvető tótele.

Miután pedig nemcsak Nagymagyarország, hanem a mai Maradék-Magyarország ellenségeinek is egyik fő vádja, amellyel a külföld előtt ellenünk hadakoznak az, hogy nemzetiségeinket annyira elnyomtuk és elnyomjuk, hogy még elemi jogait, tehát a népoktatáshoz való jogot is megtagadjuk azoktól, — a ténybeli bizonyítékok sorával fogjuk igazolni e vád tarthatatlanságát, sőt valótlanosságát.

Vizsgálódásunk tárgya tehát elsősorban a háború előtti Magyarország, valamint Csonkamagyarország nemzeti és kisebbségi népoktatásügye lesz, amellyel szembeállítják majd az utódállamoknak és a többi hatalomnak hasonló intézkedéseit anélkül, hogy részletes bírálatba kívánnánk bocsátkozni.

I. MAGYAR-ORSZÁG.

a) A világháború befejezéséig.

A nemzetiségiek, — a nemzeti kisebbség, mint jogi fogalom a világháború befejezéséig ismeretlen lévén, — nem részesültek nemzetközi védelemben. Ez a kérdés minden államnak belügye volt. Bár ezek szerint *Magyarországnak* szabad kez-e volt, mégis *mindenkor a legteljesebb szabadságot biztosította a népoktatásügy terén is nemzetiségeinek.*

Hangsúlyoznunk kell, hogy az *ezeréves magyar területen lakó nemzetiségek túlnyomó része nem volt őslakó és régi kultúrával nem delkező elem*, hanem idevándorolt telepesek, akik kedvezményeket kaptak letelepedésükkor. Ennek főbizonyítéka az, hogy *Magyarország a középkorban nyelvi és faji egységet alkotott a Kárpátok övezte területen s az idegen népek támadásai, háborúi csak a színmagyar népesség pusztulását jelentették. Ha nem így lett volna, akkor bileles számítások szerint ma 30 millió magyarnak kellene lennie, míg ezzel szemben csak azt állapíthatjuk meg, hogy ma mindössze 12-15 millió a világ magyarságának száma; viszont a nemzetiségek, nmelyek a XVIII. és XIX. században telepedtek le tömegesebben (apróbb bevándorlások már a XII. századtól voltak) a lassan elvérző (Mohács és a XVI. század óta) magyarság védelmezte meg.*

A hazai németiség legnagyobb része a XVIII. század folyamán telepítettett be Baranya és Tolna vármegyékben, amelyekben most 157 000-en élnek, 1715-ben csak 2 német község volt. Fejér és Veszprém megyékben, 1, illetve 2 német község volt. Számuk 1790-ben már 130, illetve 160-ra nőtt!

A tótok első csapata a meglévő szerződések szerint 1718-ban jött le a Felvidékről a békés vármegyéi Mezőbrénybe. A szerbek, románok, horvátok a XVIII. század fordulóján húzódtak a törökök nyomása elől a határok területére. E tényel

bizonyítják, hogy önkéntes bevándorlók voltak, akik rosszabb politikai és gazdasági körülményekből — a nyert kedvezményekkel — jobb helyzetet biztosítottak maguk részire. Ez nyilvánvaló és bizonyításra nem szorul, hisz a vissziimaradt román és szerb lakosság elnyomatásban, súlyosabb politikai és gazdasági helyzetben és sokkal alacsonyabb kulturális viszonyok közt élt egészen a világháborúnak rájuk nézve váratlanul bekövetkezett kedvező fordulatig.

Így Szerbiában a lakosság 20.3%-a tudott írni, olvasni, míg nálunk a 6 éven felüli 1.256 lakosságból 59.8%.

A régi román királyság 8 éven felüli román lakosságából 1910-ben 37.1 % tudott írni-olvasni¹ Erdélyben pedig 1910-ben az 5 éven felüli román lakosságnak 33.1%-a². Ez azzal magyarázható, hogy a regáti román síkvidéki és nagyobb részben város lakó az erdélyi románál szemben s így a művelődés eszközeihez jobban hozzáférhet. Természetesen az erdélyiek rovására rontja az összehasonlítást az, hogy itt a 6 éves kor a határ, míg a Kegát adatainál a 8 éves kor.

Az államalkotó magyarság számának érthető és természetes növekedése mellett, amely nem az erőszakon alapult, a nemzetiségek is megtalálták természetes fejlődésük útjait, hisz gazdaságilag, kultúrában megerősödtek s nyelvüket is mindmai napig megtarthatták, sőt fejleszthették. Legjellegzetesebb példái ennek a Budpest körül közvetlenül fekvő szerb, tót és német községek.

Mindez nem lehetett volna így évszázadokon át, ha nem lett volna a magyarsággal azonos politikai, gazdasági és kulturális elbánásban részük. *M a g y a r r o r s z á g o n n e m v o l t a k m á s o d- és h a r m a d r e n d ű á l l a m p o l g á r o k, akik adózás,- földreform, állam akciók, állami engedmények és kedvezmények szempontjából más és más elbírálás alá kerültek, hogy így biztosítsák az államhatalmat kizárólagosági joggal gyakorló népfaj felsőbbségét és befolyását!*

Az egyenlő elbánás elvének alkalmazása volt tehát a múltban a Magyar Állam vezérelve s ezt törekszik még jobban tökéletesíteni a világháború után úgy, hogy „azok a ma-

¹ Statistica stüitorilor de carte din Romania din 19 dec. 1912. Bucuresti, 1915. Dir. Stat. Cen.

² 1910. évi népszámlálás VI. kötete.

gyár állampolgárok, akik faji, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok.” Magyarországon nem voltak és nincsenek politikailag és közigazgatásilag üldözött, művelődésükben gátolt, gazdaságilag céltudatosan tönkretett kisebbségek, mint ezt Középeurópa nem egy új államában látjuk.

Magyarországon a nemzetiségi iskolák nyelvhasználatát az 1918. évi összeomlásig a nemzetiségi (1868: XLIV), a népoktatási (1868; XXXVIII.) és a nem-állami elemi népiskolákról (1907: XXVII.) szóló törvénycikkek szabályozták.

A magyar közoktatásügyi törvény: az 1868 évi XXXVIII. t. c. nem, tette magáévá az állami oktatás elvét, mert a kötelező oktatáson kívül a legteljesebb szabadságot biztosította azzal a rendelkezéssel, hogy az ország minden községe, bevett, vagy elismert vallásfelekezete, társulata vagy magánszemélye szabadon létesíthet és fenntarthat iskolákat anélkül, hogy a tanítás nyelvének szabad megvalósítását korlátozná, így tehát a törvény szerint — amely ma is érvényben van — minden nemzetiség szabadon használhatja anyanyelvét iskoláiban tanítási nyelvként a magyar állam-nyelv természeténél fogva — kötelező oktatásának fellétele mellett.

A 110.478/1928-VIII. a. sz. V. K. M. rendelet az iskola tanítási nyelvének megállapításánál szabad kezdet ad az érdekelt kisebbségnek, amennyiben kimondja, hogy maga az érdekeltség (szülők, iskolaszék, gondnokság, képviselőtestület) határozzon afölött, hogy mi legyen az iskola tanítási nyelve. Nemzetiségeink úgy a múltban, mint a jelenben is, teljes mértékben és háborítatlanul élnek e jogaikkal, sőt annak igénybevétele kapcsán tekintélyes összeget kitevő állami és községi támogatást vettek és vesznek igénybe.⁴ Például szolgáljon erre, hogy az utolsó békeév 3321 nem-magyar tanítást nyelvű iskolája közül 2048 iskola kért és részesült 2,615.000 aranykorona (3,029.570 a. korona) államsegélyben!⁵ (Részletezve:

³ Magyar béketárgyalások Budapest, 1920. I. kötet, 205 lap.

⁴ Dr. Olay Ferenc: A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken, 1918-1928. Budapest, 1930. Magyar Nemzeti Szövetség II. kiadás, 87-88. lap.

⁵ Buday László: Magyarország küzdelmes éve. Budapest, 1923. II. kiadás 192. lap.

1480 román, 307 tót, 182 német, 40 rutén, 31 szerb, 3 vend és 2 cseh iskola).⁶

Visszatérve már most az előbb felsorolt nemzetiségi vonatkozású törvényekre, megállapítjuk, hogy ezek értelmében *a felekezeti iskolafenntartók joga volt, hogy az általuk fenntartott iskolák tanítási nyelvét „tetszés szerint” megállapítsák.*

(1868. évi XLIV. t. c. 11. §-a: „Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönb — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.”)

A községek köteleztettek arra, hogy a népoktatásnak még kisebb tanulói létszám esetén is az anyanyelven való el látásáról gondoskodjanak.

(1868. évi XXXVIII. t. c. 58. §-a: „Minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen lagnak, amennyire a község ereje megengedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak.”)

A nemzetiségi törvény arra, nézve is rendé'kezelt, hog / a zárt egységekben együtt élő nemzetiségek az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön nyerhessenek kiképzést.

(1868. évi XLIV. t. e. 17. §-a: „Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről a törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb céja lévén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”)

Még a magyarság ellenségei sem tudnak egy esetre sem hivatkozni, hogy a magyar kormányok a fenntartó helyett állapították meg valamely iskola tanítási nyelvét vagy, hogy a

⁶ E. Ludwig: *Le sort des minorités nationales en Hongrie et en Tchécoslovaquie.* Budapest, 1922. 40-41. lap.

vallásfelekezet önkormányzatába beleavatkoztak volna. Az iskola fenntartójának minden joga meg volt arra, hogy akár teljesen, akár részben a nemzetiségi nyelvet állapítsa meg iskolája tannyelvül. E jogot csak az 1907 évi XXVII. t. c. 18. §-a korlátozta annyiban, hogy ha valamely felekezeti elemei iskolának tanítási nyelve a törvény életbeléptetésekor magyar volt, azon változtatni nem lehetett („ . . . Minden oly népoktatási tanintézetekben azonban, amelyekben az állam nyelve van egyediili tanítási nyelvül bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható . . .”)•

Az idézett törvényes intézkedések tehát alkalmasak voltak arra, hogy a nemzetiségek méltányos igényeiket a népoktatás terén is érvényesítsék. Az *„erőszakos magyarosítás” irányzatos és félrevezetésre törekvő vádaskodói ezzel szemben azzal szoktak érvelni, hogy a magyar kormányok e törvényeket nem, hajtották végre s a nem- magyarok oktatásügyét erőszakkal nyomták el, miáltal az elmagyarosítás szolgálatába szegődtek.*

Mélyére tekintve ennek a vádnak, azt láthatjuk, hogy a vonatkozó kormányintézkedések csak elenyésző kevés esetben találtak ellentállásra annál az egyszerű oknál fogva, mert legtöbbször maguk a nem-magyar szülők jutottak arra a nagyon is érthető belátásra, hogy gyermekeiknek szükségük van a magyar nyelv ismeretére, ha az országban érvényesülni kívánnak. A magyar tannyelvű állami iskolákat tehát mag, a lakosság szorgalmazta. Főleg a német, horvát, vend, (1. Nyugatmagyarországot) rutén és tót népeség jutott megától erre a belátásra. Hogy ez tényleg így volt annak számtalan bizonyítékával szolgálhatunk még a Magyarország 1920. évi szétदारabolását követő évekből is. A csehektől elszakított területen gyakori eset volt az, hogy a tót lakosság ragaszkodott a magyar nyelvű oktatás további fenntartásához. Például a 85%-os tót többségű Elecskén a magyar iskola megszüntetésekor a tót szülők arra kérték a tanítót, hogy külön díjazás ellenében magánúton tanítsa magyarul gyermekeiket. Abaujnádasdon, ahol a lakosság 40%-a magyar és 56%-a tót, cseh tanítót akartak megválasztani, aminek a lótok ellene szegültek úgy, hogy az 1920/21. tanévben nem is volt tanítás.⁷ A szatmár megyei, bácskai, temesvári németek a magyar uralom megszünte után is gyermekeik magyar oktatását szorgalmazták a

⁷ Dr. Ösz Béla: *Felsőm agyar ország iskoláügye a cseh megállás alatt* Budapest, 1922, 32-35. lap,

román hatóságok minden erőszakoskodása és üldözése ellenére. Sőt a szatmárvármegyei községek „visszanémetesítőse” érdekében német segítséggel (Gauamt) folyamatba tett román hatósági intézkedésekkel szemben már másfél évtizede küzdenek német-származású magyarjaink. *A szerb megszállás alatt három éven át tartottak ki a vendek a magyar oktatási nyelv mellett a balkáni szellem minden parancsával és fenyegetésével szemben.*

Az erőszakos magyarosítás könnyelmű és valótlan állításával szemben csak néhány példát ragadunk ki. A 200.000 főnyi erdélyi szászság 254 elemi, 7 polgári, 2 reáliskolája és 7 gimnáziuma és a magyarországi egész német lakomán 447 elemi iskolája, — a görög-keleti szerbek 258 elemi, 3 polgári iskolája, 1 gimnáziuma és 2 tanítóképzőintézete, — a görög keleti és katolikus románok 2170 elemi iskolája, 8 tanító- és tanítónképzőintézete, 6 középiskolája, 1 felsőkereskedelmi iskolája, 3 ip&rostanonciskolája, 2 bábaképzőintézete, 4 polgári leányiskolája, 1 ipari és háztartási iskolája vajjon a magyarság erőszakosságát igazolják-e?⁸ De tovább menve, vajjon a gyár erőszakosság megnyilvánulása volt-e az, hogy a törvény azon természetű rendelkezése ellenére — amely szerint az ország minden tanulójának az államnyelvet annyira kellett megtanulnia, hogy azon megértesse magát. — a 267.000 román iskolás gyermeknek csak 18.4 %-a tudott 100%-a helyett többc-kevesbbé magyarul?⁹

Az előadottakból is láthatjuk, hogy Magyarországon a világháború előtti korszak nemzetiségi népoktatási viszonyai koránt sem voltak oly sötétek, mint azt az alaptalanul vádaskodók hirdették s hirdetik még ma is. Törvényeink íregadták a módot és lehetőséget ahihoz, hogy a nemzetiségek gyermekeit saját anyanyelvükön oktattathassák, sőt e céljuk eléréséhez még államsegélyben is részesültek. A századforduló felé mind jöban felizgatott nemzetiségek azonban biztosított j Gigáikkal úgy akartak élni és - sajnos — gyakran éltek is, hogy — mint láttuk — még az állam nyelvét sem tanították abban a legcsekélyebb mértékben, amint ezt nem csak saját jól felfogott érdekük, hanem hazájuk érdeke és nemzeti léte megki-

⁸ Dr. Olay Ferenc: *A magyar művelődés kávváriája az elszakított területeken. 1918—1928.* Budapest, 1930. IT. kiadás 170, 193. lap.

⁹ *A magyar béketárgyalások.* Budapest, 1920, I. kötet, 156--157. lap.

vánt és szükségessé tett. Sőt még azt is nyugodtan állíthatjuk, hogy *oly lehetőségek voltak törvényesen biztosítva számukra, amint őt* sem akkor, még kevésbé a világháború utáni időben *egyetlen államszemélyesített jobban* — maguk az *utódállamok pedig* — amelyeknek volt nemzetiségeink uralkodó népeivé váltak — *a legtávolabb állnak mindmái napig attól, hogy a kisebbséggé lefokozott magyar sággal hasonlóképen bánjanak* 61.

b) *A világháború befejezése óta.*

A békeszerződések megkötése alkalmával a győztes főhatalmaik a legyőzettekkel szemben — kivéve Németországot — kisebbségi rendelkezéseket vettek fel s az utód és más államokkal u. n. *kisebbségi szerződéseket kötöttek*, amelyek természetesen a kisebbségi népoktatásra is kiterjednek. Ezek a következők:

1. *Csehszlovákia.* Saint-Germain-on-Laye, 1919. évi szeptember hó 10-én. Kisebbségi szerződés.

2. *Románia.* Párizs, 1919. évi december hó 9-én. Kisebbségi szerződés.

3. *Szerb-Horvát-Szlovén Állam.* Sairit-Geírmáin-en-Laye. 1919. évi szeptember hó 10-én. Kisebbségi szerződés.

4. *Magyarország.* Trianon, 1920. június hó 4. Békeszerződés.

5. *Ausztria.* Saint-Germain-en-Laye, 1919. évi szeptember hó 10-én. Békeszerződés.

6. *Bulgária.* Neuilly, 1919. évi november hó 27-én. Békeszerződés.

7. *Törökország.* Sévres, 1920. évi augusztus hó 10-én, majd ennek helyébelépett Lausanné. 1923. évi július hó 24. Békeszerződés.

8. *Lengyelország.* Versailles, 1919. évi június hó 28-án. Kisebbségi szerződés

9. *Görögország.* Sévres, 1920. évi augusztus hó 10-én. Kisebbségi szerződés.

Mindezekkel a szerződésekkel, szemben *a győztes főhatalmak nem vállaltak és a legyőzött Németországot általánoságban ugyancsak nem kötelezték kisebbség védelemre*

Az összeomlás és a rákövetkező két forradalom után a trianoni békeszerződést jóval megelőzve, a kegyetlenül megcsonkított és sok sebtől vérző Maradék-Magyarország, az ezeréves létét alapjaiban fenyegető viszonyok ellenére is, egyik legelső feladatának tekintette, hogy újból megerősítse, sőt a változott világhelyzetnek megfelelően a lehetőség határáig kiterjessze nemzeti kisebbségei egyenjogúságát is az iskolázás és különösen a népoktatás terén.

A forradalmak után megalakult első polgári kormány (Friedrich István miniszterelnök vezetése alatt) már az 1919. év őszén a 4044/1919. M. E. számú szükségrendelettel sietett az első kisebbségi intézkedést megtenni (12. és 13. §§-ok). Ez a miniszterelnöki rendelet azonban csak keret-rendeletnek tekinthető s ezt mihamarább a kisebbségek védelmének újabb jogi rendezése követte, amely a részletekig pontosan szabályozta a nemzeti kisebbségek jogait.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az ösztöszeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordíthatnak.

Az 1921. évi XXXIII, t. c-be iktatott trianoni békeszerződésben a nemzeti kisebbségek védelmére vállalt kötelezettséget a III. rész, 6. címének 54.-60. cikkei foglalják magukban, amelyekből közvetlen iskolai vonatkozásúak az 58-59. cikkek.¹⁰

Az említett 58-ik cikk Ötödik bekezdése szerint: „Azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.” Az 59.-ik cikk pedig

¹⁰ M. kir. külügyminisztérium: *A magyar békeszerződés.* Budapest, 1920. M. kir. Tud. Egyetemi nyomda. 16, lap.

ezeket mondja: „Olyan városokban és kerületekben, ahol nem-magyar nyelvű állampolgárok jelentékeny számban laknak, a Magyar Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily magyar állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kormányt abban hogy a magyar nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.”

A 4044/1919 M. E. számú szükségrendeletnek kiegészítése a 209.494/1919 vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet, amely a nemzeti kisebbségek nyelvének a népoktatás terén a legteljesebb érvényesülést biztosítja, sőt kellelénél tovább is megy, mert a nem-magyar oktatási nyelv bevezetését a nem-magyar ajkú községekben kötelezővé teszi. Mivel ez a rendelkezés sok helyen ellenzésre talált, oly módosítása vált szükségessé, hogy a lakosságnak joga van az eddigi tanítási nyelvet megtartani. A trianoni békeszerződés kisebbségi kötelezettségének végrehajtását tárgyazza a 4800/1923. M. E. sz. rendelet is, amely a kisebbségi jogok szabatos, kibúvók nélküli meghatározása és nem általánosságban szabályoz, hanem a részletekbe hatolva intézkedik.

E rendelet az oktatásügyet illetően kimondja a szabad iskolaválasztási jogot, minden korlátozás nélkül, községek, egyházak, egyesületek, magánosok szabadon állíthatnak és tarthatnak fenn iskolákat, ezekben az oktatás nyelvül lakosaik, hívőik, tagjaik, illetőleg a magtik anyanyelvét szabadon használhatják, iskolájuktól a nyilvánossági jog nem tagadható meg és állami segélyezés szempontjából azonos elbírálás alá esnek a nem állami jellegű magyar tanítási nyelvű iskolákkal. Az állami és községi elemi iskolákban, ott ahol a lakosság többsége valamely nyelvi kisebbség, vagy ahol a kisebbségi tankötelesek száma legalább 40, az érdekeltek (szülők, helyi iskolai, vagy önkormányzati szervek) kívánságára az illető kisebbség, anyanyelve egészben, vagy részben tanítási nyelvül alkalmazandó. A kormány gondoskodik a kisebbségi iskolák tanítóinak képzéséről.¹¹

¹ Az 1934. év nyarán a magyar kormány Bjaján a kilencedik tanfolyamot tartotta meg a nemzeti kisebbségek által lakott vidékek tanítósága részére a kisebbségi tannyelvű népiskolák központi előadójának és felügyelőjének irányítása mellett. A tanfolyamok célja: 1. Megismertetni a tanítókat a nem-magyar tannyelvű népiskolák számára kiadott kormányrendeletekkel és

E fontos rendeletnek vonatkozó részletei így hangzanak: „A m. kir. minisztérium 1923. évi 4.800 M. E. sz. rendelete a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtásáról.

Mínthogy a kisebbségek védelme és jogaik tekintetében támasztható igények a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában alkotott 1868. XLIV. t. c. rendelkezései alapján az 1921.: XXXIII. t. rendelkezéseit részben hatályon kívül helyezve az 1920.: „I. t. c. 10 §-ában kapott felhatalmazás alapján is a törvényhozás további cikkel vállalt kötelezettség mértékén felül is biztosíthatók: e kötelezettség teljesítése végett a m. kir. minisztérium — figyelemmel a változott viszonyokra s gyakorlati szempontokra — a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló 4.044/919 M. E. sz. rendelet¹² rendelkezéseit részben módosítva, részben hatályon kívül helyezve az 1920. évi I. t.-c. 10. §-ában kapott felhatalmazás alapján is a törvény további intézkedésig a következőket rendeli:

16. §. *A nyelvi kisebbségekhez tartozó magyar állampolgárok ne h korlátozhatók abban, hogy tanulmányaikat a törvényeknek megfelelő fajú, fokozatú és jellegű tanintézetek közül milyen tanítási nyelvű intézetben folytassák.*

17. §. *Az iskola fenntartás joga az idevonatkozó törvényes rendelkezések szerint minden fokozaton megilletvén a községeket, az egyházakat, az erre a célra alakult egyesületeket és magánosokat, ezek az általuk fenntartott tanintézetekben az oktatás nyelvüül, a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes intézkedések sérelme nélkül — a községek e mellett a 18. §. korlátaín belül — lakosaik, hívőik, tagjaik, illetőleg a maguk anyanyelvét vagy az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatják.*

Az ilyen intézetektől, ha a törvényes intézkedéseknek mindenben megfelelnek, a nyilvánossági jog nem tagadható meg, azok az azonos fajú és foikozatú magyar tanítási nyelvű nem állami intézetekkel állami segélyezésük feltételei tekintetében is teljesen egyenlő elbánásban részesítendők.

% tantervvel; — % elméleti és gyakorlati a beszéd- és értelem gyakorlatoknak módszerében; — 3. megismertetni a tanítókat a kisebbségi nyelv helyesírásának újabb szabályaival és a helyesírás újabb módszereivel; — 4. a tanítók kisebbségi nyelvtani gyakorlati; — 5. a magyar nyelvtanítás módszerei; 6. tájékoztatás adása a tanítóknak a hazai kisebbségek település viszonyairól, történetükről és földrajzi elhelyezkedéséről; — érzelmi közösség ki-

18. §. Az állami és községi népoktatási intézetekben, ahol az egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó tankötelesek száma a 40-et eléri, vagy ahol a magyar állampolgárok egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó része a lakosság többségét teszi, a helyi iskolai vagy közigazgatási önkormányzati szervek, vagy a nyelvi kisebbséghez tartozó 40 tanköteles gyermek szülőjének, gyámjának kívánságára az illető kisebbség anyanyelv — a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes rendelkezések sérelme nélkül — megfelelő számú osztályban, egészben vagy részben tanítási nyelvül alkalmazandó.

A tanítás sikerének biztosítása céljából a vallás és közoktatásügyi miniszter rendeletileg fogja megállapítani, hogy ott ahol az előző bekezdésben említett szervek, illetőleg a szülők kívánsága arra irányul, hogy a kisebbségi nyelv részben érvényesüljön, a tanításnál az előbb nevezett érdekeltség a tanítási nyelv szempontjából milyen típusú iskolák között választhat.

A kormány a felmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy az általa kijelölendő polgári iskolákban és középiskolákban a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára a tanítás erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészen vagy részben a tanulók anyanyelvén történjék.

Ugyancsak megfelelő módon gondoskodik a kormány arról, hogy az ezen rendelkezések végrehajtására szükséges tanerők kellő számban kiképeztesenek.

Az ország területén élő nyelvi kisebbségek nyelve és irodalma számára legalább egy tudományegyetemen tanszékot kell fenntartani.¹³

A végrehajtási utasítás népiskolai rendelkezéseinek szempontjából az 1923 évi augusztus hó 24-én kelt 110.478/1923. VKM. számú rendelet ezután még részletesebben szabályozta.

fejlesztése a magyarság s a nemzeti kisebbségek közt; S. a nemzetiségi kérdés, a kisebbségi kultúra védelme, a közös haza szeretete nevében a megértés, együttműködés szellemének a tervszerű nevelés szolgálatába való állítása. (Független Magyarország. Baja, 1934. VIII. 23., VIII. 24.) Ennek a legutóbbi tanfolyamnak a szervezete élénken tárja elénk azt a megértő és békés kulturális munkát, amelyet a népoktatás terén a magyarság követett.

¹² Magyar Rendeletek Tára. Budapest, 1919. évf. 659. lap.

¹³ A budapesti tud. egyetemen 2 német, 1 délszláv és 1 román nyelv- és irodalmi, — 1 szláv filológiai rendes tanszék és 1

Mindebből kitűnik, hogy e rendelkezések által a felekezeti iskolák régi joga az állami és községi iskolákra is kiterjesztett, mert az állami minden kérelem nélkül taníttatja az állami iskolákban a helyi többség anyanyelvét.

Elfogultság nélkül lehet leszögezni tehát azt a tényt, hogy a kisebbségi rendelkezéseket, sőt azokat önkéntesen kibővítve, a kötelezett nemzetek részéről a legelső közt Magyarország alkalmazta.

A méltányos magyar gondolkodástól áthatott rendelkezések korlátlan lehetőségét biztosítanak a községeknek oly típusú iskolák felállítására, még állami jelleggel is, amilyent akarnak.

E célból „a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszternek a m. kir. miniszterelnökei egyetértőrn kiadott 62.800/925 VIII/a számú rendelete az A), B) és C) típusú kisebbségi tanítási nyelvű elemi iskolák tantervének életbeléptetése tárgyában”, a következőket mondja:

„Az 1,923. évi 110.478/VIII/a. sz. a. a ni. kir. miniszterelnök úrral egyetértőleg kiadott rendeletben a kisebbségi tanítási nyelvű iskolák részére 3 típust állítottam fel. Ugyanezen rendelet II. részének utolsó bekezdésében kilátásba helyeztem, hogy a kisebbségi tanítási nyelvű elemi iskolákra vonatkozó különféle típusok tanterveit a magyar tanítási nyelvű iskolák tantervével egyidejűleg fogom megállapítani.” Ez a megállapítás megtörténvén az alábbiakban körvonalazza az egyes típusokat:

horvát-szerb lektori szék, — a budapesti műszaki- és gazdasági egyetemen 1-1 német, román, szerb-horvát, tót, cseh, orosz és lengyel lektori szék van rendszeresítve. Továbbá a szegedi tud. egyetemen 1 német nyelv és irodalmi rendes tanszék, 1 román nyelv- és irodalmi előadói tanszék, a debreceni tud. egyetemen 1 német nyelv- és irodalmi rendes tanszék, — Pécsen 1 német nyelv- és irodalmi rendes tanszék, 1 német lektori tanszék és 1 szerb-horvát lektori tanszék.

¹⁴ „ . . . tekintettel a hitoktatás és a hitélet között való szoros kapcsolatra, megengedhetőnek tartom, hogy az állami és községi, továbbá a magánosok és társulatok által fenntartott népoktatási tanintézetekben u. m. az elemi népiskolák hat osztályábaú, a felső nép- és polgári iskolákban, a tanító- és tanító-nőképző, valamint a kisdédvönőképző intézetekben a hitoktatás a tanulóknak az anyanyelvén láttassék el.

A. típus. *Kisebbségi tanítási nyelvű iskola., amelyben a magyar nyelv rendes, kötelező tantárgy, az összes többi tárgyak tanítási nyelve az anyanyelv ...* A hittan tanítására nézve az 1914. évi április hó 24-én 1797/1914. eln. szám alatt a hitoktatás és.; nyelvről, a népoktatási intézetekben kiadott VKM/rendelet irányadó.¹⁴ Az anyanyelv és a magyar nyelv anyagának: kiválasztására irányadó a VKM. 1467/1925. eln. számii rendelettel kiadott tanterv,

II.

B. típus. *Vegyes, kisebbségi és magyar tanítási nyelvű iskola, amelyben a kisebbségi nyelvet (anyanyelvet, ennek keretében a beszéd és értelemgyakorlatot, olvasást, írást, fogalmazást, helyesírást, nyelvi magyarázatot (a természeti és gazdasági ismereteket, (természetről, természettan, gazdaságtan, háztartástan és egészségtan, a rajzolás és a kézimunkát) anya, n y elve) a magyar nyelvet (beszéd és értelemgyakorlatot, olvasás- írást, fogalmazást, helyesírást, nyelvi magyarázatot) a földrajzot, a iő - ténelmet és a testgyakorlást magyarul, végül a számtant és az éneket az anyanyelven és magyarul kell tanítani . . .*

7. Felkérem Címet, hogy ezen elvi jelentőségű rendelkezésemnek figyelmenÁ&évtelével akként méltóztassék intézkedni, hogy mindazokban a népoktatási tanintézetekben is, amelyekben a magyar anyanyelvű tanulók szórványosan, csekélyebb számban vannak, a magyarajkú tanulók mindegyikének hitoktatása ezek anyanyelvén történjék.

Utasítottam, egyben a kir. tanfelügyelőket, hogy amennyiben a tanulóknak anyanyelvükön való hitoktatása tekintetében panasz merülne fel (a szülők, gondnokságok, iskolszékek, iskolaigazgatók, tanítók stb. részéről) a kir. tanfelügyelők minden ilyen esetről hozzám haladéktalanul jelentést tegyenek az illetékes egyházi főhatóságnak megfelelő intézkedés végett történendő megkeresése szempontjából.

Felkérem végül Címet, hogy a fennhatósága alatt álló hitfelekezeti népoktatási tanintézetek hitoktatása iránt hasonló érteleben intézkedni méltóztassék . . .” (Valamennyi egyházi főhatósághoz).

III.

C. típus. Magyar tanítási nyelvű iskola, amelyben a kisebbségi nyelv (anyanyelv) rendszeres és kötelező tantárgy és az összes tárgyak nyelve a magyar nyelv.

Ily típusú népiskolák Maradék-Magyarország kisebbségi részére a következő számban létesültek:

1. Németek.

Németek száma: (1930): 478.630 fő. A 6-11 évesek száma: 53.159 fő.

Az 1932/33. tanévben volt népiskola

A) típusú	46
B) típusú	139
C) típusú	263
Összesen:	448

Államsegély engedélyezve	1.087.525
Községi segély engedélyezve	293.226
összesen:	1,380.751

2. Tótok.

Tótok száma (1930): 104.819 fő. A 6-11 évesek száma: 10.729.
1932/33. tanévben volt népiskola

A) típusú	—
B) típusú	2
C) típusú	51
Összesen:	53

Ezekből 7 állami, 46 felekezeti jellegű.

Államsegély engedélyezve:	131.757
Községi segély engedélyezve	9.753
Összesen:	141.510

3. Románok.

Románok száma (1930): 16.221 fő. A 6-11, évesek száma: 1.689 fő.

Az 1932/33 tanévben volt népiskola

A) típusú	—
B) típusú	1
C) típusú	<u>10</u>
Összesen:	11

Államsegély engedélyezve	7.108 P
Községi segély, engedélyezve	—
Összesen:	7.108 P

4. Horvátok.

Horvátok száma (1930): 27.683 fő. A 6—11 évesek száma: 3.414.

Az 1932/33. tanévben volt népiskola	A) típusú	—
	B) típusú	4
	C) típusú	<u>17</u>
	Összesen:	21

Államsegély engedélyezve:	56.446 P
Községi segély engedélyezve:	23.227 P
Összesen:	79.673 P

5. Szerbek.

Szerbek száma (1930): 7.031 fő. A 6-11 évesek száma: 523.

Az 1.932/33 tanévben volt népiskola	A) típusú	15
	B) típusú	4
	Összesen:	19

6. Bunyevácok, sokácok, illírek.

Számuk (1930): 20.564 fő. A 6-11 évesek száma: 2.165.

Az 1,932/33. tanévben volt népiskola	A) típusú	—
	B) típusú	—
	C) típusú	9
	Összesen:	9

Államsegély engedélyezve:	39.777 P
Községi segély engedélyezve:	8.097 P
Összesen:	47.874

7. Vendek.

Vendek száma (1930): 5.464 fő. (Szétszóródva). A 6-11 évesek száma: 589.

Az 1932/33. tanévben volt népiskola	A) típusú	—
	B) típusú	3
	C) típusú	1
	Összesen:	4

Államsegély engedélyezve:	6.397 P
Községi segély engedélyezve:	<u>298 P</u>
Összesen:	6.695 P

Az összes kisebbségi iskolák államsegélye: 1,329.010 P

Az összes kisebbségi iskolák községi segélye: 334.821 P

Összesen: 1,663.831 P

Majdnem túlzásnak mondható az a gondoskodás, hogy még olyan helyeken is történik kisebbségi iskola állítás vagy átszervezés, ahol a lakosság azért nem kívánja azt, mert szerintük egyrészt hazájuknak tartoznak a magyar nyelv megtanulásával, másrészt a környező vidékkel való érintkezésük is megköveteli a magyar nyelv tudását, — viszont anyanyelvüket otthon a községi és járási igazgatásban, társadalmilag és egyesületeikben szabadon gyakorolhatják.

Isimételten kiemelést érdemel, hogy az utódállamokban hirhedt névelemzés, névvegyelemzés,¹⁵ vagyis a tanulók nemzetiségi hovátartozandóságának hatósági és erőszakos úton való megállapítása egyáltalában nem érvényesül. Az utódállamokban létező állapottal szemben a magyarországi kisebbségek nem másod- vagy harmad osztályú állampolgárok, hanem a teljes polári és politikai jogegyenlőség részesei. Amíg az utódállamokban a kisebbségek helyzete egyre gyengül, addig Magyarországon a kisebbségi élet minden vonatkozásban fejlődést mutat fel.

¹⁵ Trócsányi György: *Névmagyarosítás*. Társadalomtudomány.. 1933. évi 3—4. szám. — Dr. Olay Ferenc: *Névegyelemzés és névmagyarosítás*. Pesti Hírlap. 1931. XII. 20. — Dunántúl 1932. X. 8. — *A névmagyarosítás kérdéséhez*. Nemzeti Figyelő, 1934. III. 4. — *A magyar családi név érdekében*. Palota-Újpest, 1934. TV. 14.

II. AZ UTÓDÁLLAMOK.

A Magyar Államon kívüli országok népoktatásügyének megismerése tehát igen fontos ránk nézve, mert csak így tudunk összehasonlítást tenni a mi és más nemzetek azonos jellegű intézkedéseiről. Elsősorban is az utódállamok — Csehszlovákia, Románia és Délslávia — érdekelnek bennünket.

a) Csehszlovákia.

Csehszlovákia népessége az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 14,480.000 főt tesz ki. Nemzetiség szerint a lakosság a hivatalos adatok alapul vételével így oszlik meg:

9,689.000 (66.91%) cseh-szlovák (és pedig kerek számban 7,406.000 cseh (51.15%) és 2. 282.000 (15,76%) szlovák, — 3,232.000 (22.32%) német, — 692 000 (14.78%) magyar, — 550.000 (3.79%) rutén, ukrán, orosz, — 82,000 (0.57%) lengyel, — 186.000 (1.29%) zsidó, — 13.000 (0.09%) román, 3,113 (0.02%) délszláv, — és 1300 (0.01%) egyéb.

Természetesen a kisebbségi adatok nem fedik ezeket a számokat.¹

A főhatalmak és Cseh-Szlovákia között létrejött kisebbségi szerződés nagyjában megegyezik a már idézett magyar rendelkezésekkel. (8. és 9. cikk), amely *tágabb értelmezésű, mint a többi kisebbségi szerződésé, amennyiben a nem-cseh-nyelvű állampolgárok számára adandó könnyítéseket, hogy t. i. gyermekeiket saját nyelvükön tanítsák az állami iskolákban, nem szorítja az elemi iskolákra.* A II. fejezet, 11. cikke továbbá kimondja, hogy a rutén területi tartomány gyűlés törvényhozói hatalmat fog gyakorolni.

A törvények látszólagosan méltányos álláspontot foglalnak el a kisebbségekkel szemben, ezekre azonban a gyakorlat erősen rácafol. Brre jellemző, hogy amíg az összeomláskor a Felvidéken 2220 magyar tannyelvű elemi iskola volt, 1931-ben ezek száma

¹ Mitteilungen des Statistischen Staatsamtes. 170/1933. sz. Zprávy S. U. S. 195/1933. sz.

fokozatosan 762-re csökkent — a rutén földön pedig a régi 245 magyar tannyelvű iskola helyett már csak 101 áll fenn.

Lássuk ezek után a jogi és tényleges állapotot, a cseh-szlovák köztársaság magyar kisebbségeinek népoktatása terén.

A jogi állapot az alábbiakban sűrithető össze:

1. A *Saint-Germain-en-Laye-ban 1919 szeptember 19-én kötött kisebbségi szerződés I. fejezetének 8. cikke szerint a kisebbségeknek saját költségükön lélekszámra való tekintet nélkül van joguk iskolákat és más nevelő intézeteket létesíteni és azokban saját nyelvüket szabadon használni. Csak az I. fejezet 9. cikkének második bekezdése szól olyan helyekről „ahol jelentékeny arányban laknak” kisebbségek, de ezeken a helyeken állami és községi intézetekben kell „részt biztosítani” a költségvetésből számukra. Vagyis ezeken a helyeken állami és községi iskolák és intézmények állítandók fel a kisebbségek részére.*

2. Az 1920. június 29-i 121. sz. alkotmány törvény 106. §-a szerint az összes lakosok életük és szabadságuk: egész védelmével élvezik nyelvükre, fajukra, vagy vallásukra való tekintet nélkül.

A 113. §. második bekezdése egyesületi jogot biztosít, de a harmadik bekezdés szerint korlátozások vehetők fel.

A 120. §. szerint magán-oktató és nevelő intézetek csak a törvény korlátai közt létesíthetők. A második bekezdés értelmében az állam kormányzatát megilleti mindennemű oktatási és nevelési működés fő-vezetési és főfelügyeleti joga.

A törvény VI. fejezete a nemzeti, vallási és faji kisebbségek védelméről szól.

128. §. (3) „Az általános törvények korlátai közt magán és kereskedelmi érintkezésben, vallási dolgokban, a sajtóban, bármilyen hirdetésnél, vagy a nyilvános névgyűléseken bármely nyelven szabadon használhatnak. (4) A hatóságok felügyelet érdekében az állam szerveit jogok illetik meg.

130. §. „Amennyiben megilleti a jog”, iskolákat és más nevelő intézeteket saját költségükön alapítani, vezetni és igazítani, nemzetükre, nyelvükre nézve a polgárok teljesen egyenlők és ezen intézetekben nyelvüket szabadon használhatják. (A fent I. 1. pont alatt jelzett jog megszorítása, mert „amennyiben” szóval kétségessé teszi annak fennállását.)

131. §. Ha városokban és járásokban jelentékeny törtrészt más nyelvű ezek gyermekei számára „az általános oktatási rend

korlátai között” a saját nyelvükön való oktatásra megfelelő egyenlőség biztosítottik. (Ez is a S a i n t-G e r m a i n - e n - L a y e i szerződés korlátozása.)

132. §. A költségvetésekben, amennyiben jelentékeny törtrész a kisebbséghez tartozik, ennek részére megfelelő rész biztosítottik

133. §. A jelentékeny törtrész fogalmának meghatározása külön törvény számára tartatik fenn.

134. §. *Mindennemű erőszakos el nemzeti enítés tilos és büntetendő cselekmény.*

3. *Az 1920. február 29-i 122., azaz a nyelvtörvény szerint:*
2. §. A kisebbségekről. A bírósági gyakorlat. *Oly bírásági járásban, melyben a legutolsó népszámlálás szerint legalább 20 -nyi kisebbség lakik, a bíróság e kisebbség nyelvén beadványokat elfogad és határozatait és ítéleteit ezen a nyelven is kiszolgáltatja.*

4. §. *Ugyanez áll az önkormányzati tényezőkre is.*

5. §. *„A nemzeti kisebbségek számára létesített összes iskolákban a tanítás a saját nyelvükön folyik és így a számukra létesített kulturintézmények ezen nyelven igazgattatnak. (A St.-Germain-i szerződés IX. cikke.)”*

6. §. *Kárpátaljára nézve az ország tartománygyűlésének szabályozása előtt szintén ez a törvény alkalmazandó.*

4. Az iskolatörvények szerint:

Az 1919. április 3-i 189. sz. törvény a népiskolákról és magán tan- és nevelő-intézetekről így szól:

1. §. *A népiskola tannyelvének az illető gyermekek anyanyelvével azonosnak kell lennie. Népiskola felállítandó, ha 40 tankezes gyermek van.*

E törvény még ma is csak a cseh történelmi tartományokban érvényes, a Felvidékre kiterjesztve számos interpelláció és sürgetés ellenére sem lett.

A törvény 15. §-a ugyanis azt mondja, hogy a törvény Cseh-Morvaország és Sziléziában a kihirdetés napján lép életbe, *rendeleti úton lesz pedig meghatározva, hogy mely napon fog életbelépni Szlovénországban is. Minthogy ez az életbeléptető rendelet még mai napig sem jelent meg,* egyik legfontosabb iskolaügyi törvény jogával nem élhet az elcsatolt ma-

gyar területek lakossága és így a magyar kisebbség- sem.

Az 1922. július 13-i 26. sz. törvény a nép- és polgári iskolákról ezt tartalmazza:

1. Népiskolák kötelező tantárgyai közt van a tannyelv.

2. §. (3) A polgári iskolában nem kötelező tantárgyként más nyelvek tanítása is bevezethető.

5. §. A gyermekek száma egy osztályban legfeljebb 60. Az osztályok felállítása tekintetében a tanulók számának megállapításánál csak azok a gyermekek vehetők figyelembe, akiknek -az iskolaközségben van állandó lakóhelyük.

8. §. Iskolát vagy osztályt csak a minisztérium, vagy az általa megbízott szerv szüntethet be. (A gyakorlatban a „csak” nem vételik tekintetbe, hanem a szakasz fölhatalmazása számít.)

16. §. A magyar törvény értelmében felállított felső népiskolák polgári iskolákká alakítandók át.

17. §. A magán-, a nép- és polgári iskolák is kötelesek bizonyos itt megjelölt paragrafusokat megtartani.

Az 1925. április 4-i 64. számú rendelet az előbbeni törvényt így módosítja: (Már a törvényben kért és kapott fölhatalmazást a kormány, hogy azt rendelettel módosíthassa!)

15. §. „Elvben” iskolnosztályt „általában” csak akkor szabad megszüntetni, ha ez a törvény szerint nem szükséges.

19. §. (3) Négy kilométernél távolabb lakókat az iskola iiein köteles felvenni.

Az 1925. júni. 18-i 137. rendelet a szlovákiai polgári iskolák szervezetét a esehországiakéval egyenlővé teszi:

10. §. Valamely ugyanazon tannyelvű polgári iskolába való átlépés módját szabályozza.

22. §. A polgári iskola felett felállított egy éves tanfolyamon a (2) szerint valamely nemzeti kisebbségi nyelv tökéletes ismeretének közvetítése is történhetik. A rendelet B része a szlovákiai magán polgári iskolákról szól.

26. §. A tanítónak politikai tekintetben megbízhatónak kell lennie.

29. §. Magániskolától a nyilvánossági jogot megvonhatják „ha ezt a közérdekek úgy kívánják.”

Az 1923. június 8-i 137. sz. törvény az állami nyelvnek valamint a nemzeti kisebbségek nyelvének a középiskolákban való tanításáról így szól;

2. §. *A nemzeti kisebbségek nyelve akár mint kötelező akár mint nem kötelező tárgy tanítható, amennyiben az már mint az oktatás nyelve nem volna kötelező tárgy.*

3. §. *A miniszterium állapítja meg, hogy mely intézetben és m i n ő kötelezéssel tan í t h a t ó a k i s e b b s é g i nyelv.*

4. §. *Kötelezővé a kisebbségi nyelv tanítását csak a felsőbb osztályokban lehet tenni.*

5. §. *A kisebbségi nyelv tanulása el is engedhető.*

5. §. Ez a törvény Kárpátaljára egyelőre nem terjed ki.

Az 1929. május 21-i .86. sz. törvény a kiegészítő iskolákra (Hiányos szellemi képességűek iskolái.) ez mondja ki:

11. §. *Vegyes nyelvű iskolaközségeken a kisebbség számára nyilvános kiegészítő iskolákat kell szervezni és fenntartani.*

••••

A tényleges állapot a törvényekkel szemben azt mutatja, hogy a fennálló törvényeket nem alkalmazzák magyar magániskola nincsen s a tisztán magyar területeket u. n. „k i s e b b s é g i” iskolákkal c s e h e s í t i k e l, m e r t k i s e b b s é g i i s k o l a a l a t t C s e h - S z l o v á k i á b a n n e m a n e m z e t i k i s e b b s é g e k i s k o l á i t é r t i k, h a n e m a z o l y a t, a m e l y e t 1 - 2 c s e h g y e r m e k k e d v é é r t c s e h v a g y t ó t t a n í t á s i n y e l v e t á l l í t a n a k f e l.

Így az alkotmány-törvény szerint, amely a főhatalmakkal kötött kisebbségi szerződést már is korlátozza, „ha városokban és járásokban jelentékeny törtrész más nyelvű, ezek gyermekei számára az általános oktatási-rend korlátaai közt a saját nyelvükön való oktatásra megfelelő egyenlőség biztosítottatik” (131. §.) A 122. számú n. n. nyelvtörvény 5. §-a ki mondja, hogy a nemzeti kisebbségek számára létesített összes iskolákban a tanítás saját nyelvükön folyik, tehát a számukra létesített kultúrintézmények ezen nyelven igazgattanak. Ugyanezen törvény 2. §-a a bírósági járásokban legalább 20%-nyi kisebbséghez köti azok nyelvének használatát. A-189.. szaftira népiskolai törvény első szakasza — amelynek azonban a Szlovenszkóra hatálya még nincs — népiskola felállítását 40 tanköteles gyermekhez köti.

A tanítók felfüggesztése, elbocsátása, a felekezeti és magán jellegű iskolák működésének lehetetlenné tétele, *nem*

cseh iskolák fenntartására rendelt vagyonok igénybevétele, a népszámlálások irányzatos végrehajtása, a közigazgatási és bírói testületeknek új beosztása, a nemzetiségeket megállapító bizottságok működése mind a magyar kisebbség népoktatásának a cseh nemzeti állam szellemében való megszorítását célozzák, amely intézkedéseket *Habrman* Gusztáv (1864-1932) cseh közoktatásügyi miniszter 1918. évi december hó 12-én a cseh nemzetgyűlés megnyitásakor azzal magyarázott, hogy a cseh-szlovák nemzeti állam alapja és oszlopa az egész köztársaság területén keresztülvitt egységes cseh nemzöi iskola lesz.²

b) Románia.

Románia népessége román statisztika szerint (1930) 18,052,896 főt tesz ki, amely az egyes nemzetiségeik közt a következőképen oszlik meg: 13,197.000 (73.1%) román, — 1,388.000 (7.7%) magyar, — 829.000 (4.6%) bzsídó. — 775.000 (4.3%) német, 469.000 (2.6%) rutén, ukrán. — 378.000 (2.1%) bolgár. 234.000 (1.3%) török, tatár. — 324.000 (1.8%) orosz — és 458.000 (2.5%) egyéb³.

A *főhatalmak és Románia között Parisban 1919. évi december hó 9-én kötött kisebbségi szerződés* első fejezetének 9-11 cikkei népoktatási vonatkozásúak s ezek nagyjában szintén megegyeznek az idézett magyar rendelkezésekkel. Különbség az, hogy a 11. cikk *kötelezettséget vállal az erdélyi székely és szász közületeknek valóst és Iskolai ügyeiben helyi önkormányzat létesítésére.* A jogi helyzetre nézve az alábbi helyzet áll fenn:

A f e n n á l l ó t ö r v é n y e k t e l j e s e n a r o m á n o s i t á s s z l g á l a t á b a n á l l a n a k s a m a g y a r e l e m i i s k o l a i o k t a t á s t m i n d j o b b a n e l s o r v a s z t j á k. A romániai magyar kisebbség ismételten kifejezést adott annak az óhajának, hogy csak annyi jogot kapjanak iskolai tekintetben, mint amennyit a románok élveztek a magyar ura-

² Dr. Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken.* 104. lap.

³ Mamilla Sabin dr. a Népszámlálási és Demográfiai Intézet igazgatójának kolozsvári előadása 1934. és február hó 14-én (Románia Nouva. 1934. II. 17.) — Prágai Magyar Hirlap. 1934. II. 21. — Szabadság- (Nagyvárad) 1934. II. 17. stb. — Revue de Transylvanie, .

lom alatt. A magyar iskolák fenntartását célzó alapítványok és egyéb jövedelmek megvonása és elvétele lehetetlenné teszik ezek nagy részének fennállását. *A név-, faj- és vallási vegyelemzés alkalmazásával a nem-román tannyelvű iskolákba csak oly tanulók vehetők fel, akiknek anyanyelv? az iskola előadási nyelvével azonos.* Erre nézve a szülők nyilatkozatát nem veszik irányi adónak, mert itt visszaélés lehetséges s ezért *a szülői nyilatkozatokat (csak a magyar tannyelvű iskolákban) a felügyelők ellenőrzik. A kisebbségi tanulók csak a járt iskolákba vagy állami nyelvű iskolákba járhatnak.* Tehát pl. a római-katolikus magyar gyermek, csak római-katolikus magyar iskolába, vagy román állami iskolába járhat. *Zsidó gyermek semmiféle magyar iskolába nem járhat.* A törvények a gyakorlatban a magyar iskolák pusztulását jelentik.

Nagy-Magyarország a 2,948.186 rpmán anyanyelvű lakosból minden 1016 lélekre jutott 1 nyilvánossági jogú, autónóm, román tannyelvű elemi iskola, míg a régi román királyságban; csak minden 1418 lakosra jutott 1 nyilvános magi jogú elemi iskola. A román elemi oktatási törvény törvényesíti a román származás 'címén való erőszakos románosítást. A 19. szakasz elrendeli, hogy egyetlen kisebbségi szülő gyermeke sem iratkozhatik be kisebbségi, felekezeti iskolába mindaddig, amíg a szülő az állami iskola igazgatójának szándékát be nem jelenti s erről bizonyítványt felmutatni nem tud. Ez az erőszakosságnak és visszaéléseknek a melegágya.⁴ A kulturzónát is törvényesíti és a magániskolák, nyilvánossági jogát illuzóriussá teszi. Kétségtelen tehát e néhány kiragadott adatból is, hogy Romániában a kisebbségi népoktatásiig y végrehajtása balkáni gondolkozásmód alapján történik, § az a hasonló magyar intézkedésekkel össze nem hasonlítható.

A vonatkozó törvénycikkből alábbiak emelendők ki:
 1. A törvény az állami elemi népoktatásra és elemi tanítóképző intézetekre, (közli a Monitorul Oficial 1924. július 26-i 161. száma) rendelkezéseket tartalmaz az óvódákra, elemi iskolákra,

⁴ Trócsányi György: *Névmagyarosítás.* Társadalomtudomány. 1933. évi 3-4. szám. Dr. Olay Ferenc: *Népvégyelemzés és névmagyarosítás.* Dunántúl. Pécs, 1932. X. 8. — Nemzeti Figyelő. 1934. III -IV. — Palota-Újpest, 1934. IV. 14.

serdülők iskoláira, és tanfolyamaim, valamint a gyengeelméjű és ügyefogyott tanulókra.

Főbb rendelkezései: 2. §. Az elemi oktatás folytatható az állami iskolákban (nyilvános iskolák),

az állam által jogosított magániskolákban és intézetekben és a családban a magánoktatási törvény értelmében,

4. §; 2 bek.: Egyetlen iskola sem létesíthető a miniszter felhatalmazása nélkül.

7. §. Az elemi oktatás az állami iskolákban román nyelven történik.

Más, mint román nyelvű népességtől lakott községekben a közokt. miniszter az illető népesség nyelvén előadó iskolákat fog létesíteni ugyanolyan arányban, mint a román községekben Ezen községekben azonban a román nyelv tanítása kötelező marad szabályzat által megállapított óraszámában.

8. §. *A román eredetű polgárok, akik elfelejtették anyanyelvüket, kötelesek gyermekeiket csakis román tannyelvű nyilvános vagy magániskolába járatni.*

201. §. utolsó bekezdése: Oly tanítóképzőkben, ahol legalább 20%-os arányban vannak valamely kisebbséghez tartozó növendékek, ezek számára kötelező módon elő fog adatni az ő anyanyelvük is olyan módon hogy azon a nyelven is tudjanak tanítani. Hasonlóképpen a vallás.

2. *Magánoktatási törvény* (Kihirdetve Monitorul Oficial 1925 december 22-i 283, számában).

3. §. A tanulók oktatása és nevelése folyhat az állami iskolákon kívül magániskolákban, (hitfelekezetek, közösségek és magánosok iskolái) vagy a családban is.

4. §. Egyetlen magániskola sem létesíthető a közoktatásügyi miniszter engedélye nélkül.

6. §. Bármely magániskola az elein őrzést és felügyeletet illető kérdésekben közvetlenül a közhatalóságokkal levelezik.

7. §. Magániskolák lehetnek:

a) kisgyermek-iskolák (óvodák),

b) elemi iskolák,

c) elméleti vagy gyakorlati oktatással másodfokú iskolák.

8. §. Nem létesíthetők magánúton tanítóképzők vagy egyetemi jellegű főiskolák.

9. §. *Óvodák és magán elemi iskolák csak az állami tanszabvány alapján működhetnek, az egyéb, iskoláknak lehet saját tanszabványuk.*

10. §. Csak kisgyermek-iskolák lehetnek vegyesek; vegyes iskoláknak nem lehet közös internátusuk.

27. §. A magániskoláknak nincs joguk semmiféle oklevelet kiállítani; csak igazolványokat adhatnak ki, melyek az iskolában végzett tanulmányokat tanúsítják. Ezen igazolványok formáját minden iskolafajtára a közakt. miniszter állapítja meg”, románul és az iskola előadási nyelvén szerkesztve.

35. §. Az oly növendékek által látogatott magániskolákban, akiknek anyanyelve más, mint az állam nyelve, az előadási nyelvet az iskolafenntartók határozzák meg. Ezekben az iskolákban azonban csak olyan tanulók vehetők fel, akiknek anyanyelve azonos az iskola tanítási nyelvével.

36. §. *Zsidó magániskolákban a tanítási nyelv a román vagy a zsidó.*

37. §. *Szerzetesrendek és elismert iskolai kongregációk által vezeteti magániskolák tanítási nyelve a román.*

39. §. Bármilyen is egy magániskola tanítási nyelve, a román nyelv, a románok története és Eománia földrajza román nyelven fog taníttatni az összes, bármilyen fokozatú és jellegű iskolákban, kezdve az elemi iskola 111. osztályával, a szabályzati úton megállapított órászámában.

Ezen tantárgyakat csak képesített oly tanerők adhatják elő, akik ismerik a román nyelvet.

47. §. *Ha egy óvodába román származású gyermekek is felvétetnek, a foglalkozás csakis román nyelven fog történni. Csakis kisebbségiek által látogatott óvodákban a leckék a tanulók anyanyelvén folynak. Azonban naponta egy óra hosszát román nyelvű foglalkozás és társalgás is folytatandó.*

51. §. A magániskolákba járó elemi iskolai tanulók kötelesek minden év végén osztály vizsgát tenni a tanfelügyelő előterjesztése alapján a kerületi főtanfelügyelő által kinevezett bizottság előtt.

E célból a magániskolák igazgatói kötelesek minden év április havában előterjeszteni a névjegyzéket stb. . .

52. § A tanfelügyelő a vizsga megejtése végett a magániskolák tanulóit a helybeli nyilvános iskolákba utalja és a vizsgáztatást annak az iskolának a tantestülete folytatja le, ott azonban, ahol nyilvános iskola nincs, a kinevezett bizottság a magániskola helyiségébe megy.

⁵ Barabás Endre: *A magyar és román kultúrpolitika irányai.* Jancsó Benedek emlékkönyv. Budapest, 1931. Egyetemi Nyomda.

Az Európai Nemzetiségi Kongresszus⁶ jelentése a romániai nemzeti kisebbségekről az alábbiakat közli:

A magyar kisebbségi népoktatásról előadottakat tárgyalva részletesen kiemeli, hogy *a román kormány minden alkalommal arra hivatkozik, hogy több száz magyar tannyelvű állami iskolát tart fenn*, ezeket veti össze a magyar szintén államiskolái számával. Azt azonban elhallgatja, hogy Erdélyben a múltban is a felekezetek tartották fenn — a tanítási nyelv szabad meghatározása mellett — a népiskolákat tetemes államsegély biztosítása mellett.

Romania Maréban a német kisebbség népiskolái 1918 óta állandó csökkenést mutatnak. Csak a szatmári sváboknál van lassú emelkedés. Az 1926. évi egy német iskola helyett 1930-ban már 22 működött. Besszarábia 100 német népiskolája már majdnem teljesen elrománosított. A héber tannyelvű zsidó iskolák is nehéz helyzetben vannak, mert teljesen saját anyagi erejükre kell támaszkodniuk. Az orosz tannyelvű iskolákat még 1919-ben megszüntették azon a címen, hogy Besszarábiában csak ukrán és nem orosz lakosság van.

Ukrán népiskola 1914-ben, 232 működött, 788 osztállyal, 873 tanítóval és 44.811 tanulóval. Ezekből 1919-ben 122-öt románosítottak 21.556 tanulóval. 1922-ben az átmenetileg meghagyott ukrán iskolák románosítása is végrehajtott. A többi kisebbséggel hasonló sorsban osztozó bolgároknak nincs népiskolájuk sem Besszarábiában sem Dobrudzsában.

A románok a magyar tanítókat, vasutasokat és postásokat újabb és újabb nyelvvizsgára kényszerítik, hogy ürügyet találjanak nyugdíj nélküli elbocsátásukra. Az éhhalálnak tesznek ki több évtized óta szolgáló családos embereket, akiknek nincs egyéb bűnük, mint az, hogy a főhatalomváltás óta eltelt rövid-idő alatt nem tudták kellőképpen elsajátítani az új állam nyelvét. Nincs bennük annyi emberszeretet és méltányosság, hogy megkegyelmezenek legalább az idősebb nemzedéknek, amely sok esetben (egyéni fogékonyság hiánya, tiszta magyar területen élés, stb.) meglelt korában új nyelvet megtanulni már képtelen.

⁶ Ewald Ammende: *Die Nationalitäten in den Staaten Europas*. Sammlung von Lageberichten. Wien-Leipzig 1931, W. Braunruller. 389—391, 418, 430, 449-50. lapok.

Teljes készséggel elismerjük, hogy az államnak joga van megkövetelni közszolgálatot teljesítő polgáraitól, hogy az állam hivatalos nyelvét ismerjék. A tanítókra még fokozottabban áll ez, mert hiszen nekik még tanítani is kell az állam nyelvét az iskolában. *Magyarországon is voltak és vannak erre vonatkozó törvények és rendeletek, de azokat sohasem hajtották végre olyan embertelen kegyetlenséggel, mint ahogy azt ma a románok teszik.* Pedig Magyarországon hasonlíthatatlanul több idő állt a kisebbségek rendelkezésére, hogy az államnyelvet megtanulják, mint a világháború után megnövekedett Romániában, amely csak ez után kezdette propagálni a román nyelvet a részére ajándékozott területeken. A magyar állani mégis sokkal szabad-elvűbben és méltányosabban kezelte ezt a kérdést.

Statisztikai adatokkal is tudjuk ezt bizonyítani. Népszámlálásaink 1890 óta kimutatták a magyarul tudókat foglalkozások szerint és az adatok közölve is vannak a népszámlálási kötetek-*ben. A világháború előtti három évtizedben pl. a tanítókra vonatkozólag az adatok ezt a képet mutatják:

Magyarországon Külön Erdélyben (csak a 15 vm)

Népszámlálás éve:	A tanítók összes száma (nők is)	Ebből magyarul nem tudott szám	nem tudott szerinti %	A tanítók összes száma (nők is)	Ebből magyarul nem tudott szám	sz. %
1890	23.382	1.994	8.5	3.732	723	19.4
1900	26.251	668	2.5	4.136	264	6.4
1910	32.547	171	0.5	4.699	54	1.2

1890-ben, tehát 11 évvel az 1879. XVIII t. c. megalkotása után, amely valamennyi népiskolában elrendelte a magyar nyelv kötelező oktatását és a tanítói képezést is a magyar nyelv tudásához kötötte, még mindig 1991 tanító volt Magyarországon, aki saját bevallása szerint nem tudott magyarul. Magára Erdélyre nem kevesebb, mint 723 jutott e számból; az ottani tanítóknak 19.1%-a, vagyis majdnem ötödrésze 11 évvel a törvény meghozatala után még mindig nem ismerte az állam nyelvét. A magyar állam tehát épen a román tanítókkal szemben alkalmazta a legnagyobb mértékű méltányosságot. Nem tudunk eseteket arra, hogy egy tanítót is elmozdítottak volna állásából minden nyugdíj nélkül csak azért, mert nem felelt meg a törvény követelményének.

Igaz hogy a következő népszámlálások már fokozatosan jóval kevesebb magyarul nem tudó tanítót mutatnak ki, de ez természetes következménye volt annak, hogy az öregek fokozatosan kihaltak (egy részük meg is tanulhatott magyarul), a fiatalabban pedig már a magyar nyelv ismeretével került ki a tanítóképzőből. Még így is, 31 évvel a törvény meghozatala

után közel 200 volt azoknak a tanítóknak száma, akik nem beszéltek az állam nyelvét, még kevésbé taníthatták azt.

A valóságban azonban még jóval több lehetett a magyarul nem tudó tanítók száma, mint amennyit a népszámlálások jeleznek. A kultuszminiszterek a tanfelügyelők útján évről-évre adatokat szereztek be a tanítók magyar nyelv tudásáról és ezek az adatok, amelyeket 1892 óta a Magyar Statisztikai évkönyvek is közölnek, jóval magasabb számokat mutatnak. Összehasonlításul csak a népszámlálási évekből közöljük az adatokat:

Év	A népszámlálás szerint a tanítók közül magyarul nem tudott		Iskolai év	A közoktatásügyi miniszter adatgyűjtése szerint a tanítók közül keveset v. semmit sem tudott magyarul	
	szám szerint	%		szám szerint	%
1900	668	2,5	1900/901	1.575	5,4
1910	171	0,5	1910/11	322	1,0

Látszik, hogy a népszámlálásnál a magyarul keveset tudó, tehát a magyar nyelvet oktatni nem tudó tanítók jó része magyarul tudónak jelezte magát, mert a tanfelügyelők objektív megállapításai ugyanabban az időben átlagosan több mint kétszer annyi magyarul nem tudó tanítóról számolnak be. Az 1900/1901 tanévről Erdély adata külön is megvan a tanfelügyelők jelentésében. Ezek szerint az erdélyi 15 megyében 802 tanító nem tudta a magyar nyelvet oktatóképességgel IL. az 1901. évi Statisztikai Évkönyvet), akiknek túlnyomó többsége román volt. I Királyhágón inneni, megyék román tanítóit is számítva tehát legalább 1000-re (a román tanítók 1/3-ára) rúgott azoknak a száma, akik 21 évvel a törvény meghozatala után még mindig nem tudtak magyarul.

Most lássuk, hogy a Vasutasok és postások hogyan álltak magyarul tudás dolgában a régi Magyarországon. A tisztviselőket itt figyelmen kívül hagyhatjuk, mert hiszen azok aligha láthatták el a szolgálatukat a magyar nyelv tudása nélkül. A statisztika mégis kimutat 1900-ban 60, 1910-ben pedig 35 vasúti tisztviselőt, továbbá 1900-ban 70, 1910-ben 26 posta- és táviratstíztviselőt, aki állítólag nem tudott magyarul. Pedig itt és az előbbi adatoknál nincs figyelembe véve Horvát-Szlavonország, amelyre vonatkozólag a magyar nyelv ismeretére vonatkozó törvények nem voltak érvényben, vagy — mint a vasutaknál — nem voltak szigorúan végrehajtva.

A román kormányzat most még a szegény vasúti és postai altiszteket és egyéb alkalmazottakat is nyelvvizsgának veti alá és azokat is könyörtelenül elbocsátja. Ezzel széniben a háború előtti Magyarországon ezrével voltak A^asuti és postai alkalmazóiak, akik az állam nyelvét nem tudták, a liberális magyar állam mégis megtúrte őket, az időre bízván a viszonyok javulását. De beszéljenek maguk a számok:

Év	Összes szám	Ebből magyarul nem tudott	szám szerint	%
1. Vasúti segédszemélyzet.				
1900	53.807		4.836	9,0
1910	91.479		5.366	5,9
2. Posta-távirda-segédszemélyzet.				
1900	1.184		769	6,0
1910	12.417		663	9,2

Úgy a vasúti, mint a postai szolgálatban eszerint 9, illetőleg később 6%-ot tett azoknak a száma, akik nem tudtak magyarul. A valóságban ez az arány itt is übb lehetett, mert hiszen ezeknek az alkalmazottaknak érdekükben állott, hogy magukat magyarul tudóknak tüntessék fel. Mégis azt látjuk, hogy még szám szerint is több magyarul nem tudó van 1910-ben, mint tíz évvel előbb.

Ország-világ előtt bizonyítják ezek az adatok, hogy az ezeréves Magyarországnal szemben a világban nem is merő kisebbségekkel szemben, mint a csak néhány évtizednyi államiságra visszatekintő Románia, amely évekalattakra jaelérni azt, amit Magyarországon századok alatt sem érőszakoltak.

c) Jugoszlávia.

Jugoszlávia népessége (1931): 13,931.000 fő. Ebből nemzetiség szerint a következőképp oszlik meg a lakosság: 11,912.001 (85.51%) szerb-horvát-szlovén, (még pedig 6,653.465 szerb és macedón (47.77,,), 4,147-000 horvát és bosnyák (29.8%) és 1,111=600 szlovén (8.0.70) — 466.000 (3.34%) magyar, — 496.000 (3.56%) német, — 479.000 (3.44%) albán, — 134.000 (0.97%) ro-

⁷ Dr. Kovács Alajos: *Magyar és román méltányosság*. Statisztikai Tudósító. 1934. VIII. 15. II. évf. 175. sz.

mán, — 8.860 (0.06%) olasz, — 6.173 (0.04%) bolgár, — 3.278 (0.02%) görög és 426.000 (3.06%) egyéb.⁸

A főhatalmak és Jugoszlávia, között Saint-Germain-en-Laye-ban 1919 évi szeptember hó 10-én kötött kisebbségi szerződés népoktatási vonatkozásai nagy Iában ugyancsak meg-egyeznek a magyar rendelkezésekkel. Némi különbség a 9. cikkben az, hogy a közvagyon, terhére eső részesedést az 1913. január 1. óta Szerbiához, illetve Jugoszláviához tartozó teri-letekre korlátozza.

Az 1929. december 5-i 97.948/1919. népiskolai törvény első szak-
 skaza kimondja, hogy *a népiskolák állami intézetek, amelyeknek
 mint egyébként az összes iskolatípusoknak az a feladatuk, hogy
 a tanítást és a nevelést az állami és nemzeti egység, valamint a
 felekezeti türelmesség szellemében végezzék.*

A 7. szakasz a nyolc osztályú népiskolát intézményesíti,
 amely négy osztályú elemi és négy osztályú felsőbb népiskolára
 tagozódik.

A 45. szakasz a kisebbségi tanulók oktatásáról akként ren-
 delkezik, hogy *olyan helyeken, ahol más nyelvű állampolgárok
 jelentékeny számban élnek, ezek gyermekei részére külön tago-
 zatok nyitandók. Ezeknek legalacsonyabb létszámát a törvény
 30-ban állapítja meg, de kivételesen a közoktatásügyi miniszter
 25 tanuló létszámnál is megengedheti a tagozat megnyitását.*
 Egyébként a tanítási terv és a tanmenet ugyanaz, mint az illa-
 mi elemi iskolákban.

Ezek a *kisebbségi tagozatok csak az állami elemi isko-
 lák keretében állíthatók fel és a magyar kisebbségi viszony-
 latban szinte kivétel nélkül szerb vagy más délszláv igazga-
 tók vezetése alatt Mának. A tanítás ezekben a tagozatokban*
 a 45. szakasz szerint *„a tanulók anyanyelvén történik, az ál-
 lamnyelv pedig kötelező tantárgyként tanítandó”. A tör-
 vénynek ezt a határozott rendelkezését az
 egész vonalon szabotálják, amennyiben az u. n. nem-
 zeti tárgyakat (Jugoszláv földrajz és történelem) a törvény
 meghozatala előtt volt állapotnak megfelelően továbbra is az*

⁸ Radivojevich T. belgrádi egyetemi tanár *„Hány jugosz-
 láv él a világban”* című tanulmánya a félhivatalos *„Politika”*
 1933. V. 16-
 számában közli a belgrádi statisztikai hivatalban
 általa beszerzett fenti adatokat az 1931. év jugoszláv népszám-
 lálás alapján.

államnyelven tanítják-sőt ezen még túlmenően a számtant, az értelem- és beszédgyakorlatokat is. *A felsőbb népiskolának mind a négy osztályában a tanítás nyelve már kizárólag az államnyelv. (A német kisebbséggel azonban kivételt tettek, amennyiben a felsőbb népiskolai tagozat 1-2. osztályaiban a nemzeti tárgyak kivételével a tanítás egy idő óta német nyelven történik.)*

A Duna-Bánság báni hivatalának közoktatásügyi osztálya által az 1929/30. tanévről közzétett jelentés összesen 528 magyar tannyelvű osztályt tüntet fel 36á tanítóval, akiknek azonban legalább egy harmada nem-magyar nemzetiségű. Az u. n. magyar tannyelvű tagozatok igazgatására, ellenőrzésére és felügyeletére a magyar kisebbségeknek semminemű befolyásuk sincs.,

A magyar tannyelvű magán-népiskolákat (községi, felekezeti, társulati, stb.) — amelyekből e területen az összeomláskor 379 volt, — az államiorrállat után, még 1920 augusztus havában államosították és a fenntartásukra rendelt összes vagyont egyidejűleg és minden kártalanítás nélkül elkobozták”

A magyarországi szerbeknek már Csernojevics pátriárka vezetése alatt 1680-ben történt bejövetele után voltak önálló szerb iskolái,¹⁰ s ezzel szemben az új királyság, főleg a diktatúra bevezetése óta, a legkíméletlenebb eszközökkel támad a magyar kisebbség népoktatása ellen.¹¹ Pedig Jakcsics Vazul szerb író és tanár egy előadásában maga állapította meg, hogy ma, amikor a kisebbségi jogokat állítólag már rendezték, Európa 40 milliót kitevő kisebbségei közül csak az észtországi német és zsidó kisebbségek élveznek ily tágkörű jogokat.¹²

Egyébként a német kisebbség iskolaügyi helyzete 1930 ban tetemesen megjavult, amikor is a közoktatásügyi miniszter szeptember 1-i rendelete alapján a névvegyelemzés felfüggesztésével megengedte, hogy a német kisebbségi iskolákba való felvétel a szülők nyilatkozata alapján történjék. A beiratkozási bizottságban a szülők is képviselve vannak s ennek határozata ellen feilebezésnek van helye egészen a miniszterig. — Az államnyelv tanítása csak a 3. osztályban kezdődik. A felső

⁹ Dr. Prokopy Imre 1933 évi január havi összeállítása.

¹⁰ Dr. Juga Velimir: *A magyarországi szerbek.* Budapest.

¹¹ Justus: *La politique scolaire et ecclésiastique du royaume S. H. S.*

¹² Dr. Olay Ferenc: i. m. 176 lap.

népiskolák 1. és 2. osztályaiban ugyan csak német a tanítási nyelv. Német óvodák felállításához hozzájárultak s ugyancsak egy német magántanítóképzőintézetet is. *A magyarokat illetően semmiféle könnyítést nem engedélyeztek.*¹³ Amíg tehát a *német* kisebbségi jogoknak a népoktatásban való elismerése megtörtént, addig a utóbbi nemzeti kisebbség megmaradt régi helyzetében s így tényekkel látjuk igazolva a balkáni szellemnek azt a megnyilvánulását, amely nemcsak kölömbséget tesz az állampolgárok közt, hanem egyenesen I., II. és III. rendű állampolgárokat és jogokat állapít meg. Példa még erre a *macedón* kisebbség helyzete, amelynek a török uralom alatt. 1912-ben 640 iskolája működött 1013 tanítóval. Ma Macedóniában egyetlen kisebbségi iskola sincs, *minden iskola szerb tannyelvű.* A macedón tanítókat részben eltüntették, részben elűzték, részben állásuktól vimozdították. Ugyanez a helyzet a zaribródi, bosiljgadi kerületekben is.

¹³Ammemde: i. m. 561-62. lap.

III. Egyéb államok

Összehasonlításiunk során a régi történelmi hagyományokkal és főleg magasabb kultúrával rendelkező államoknak a nyelvi- és faji kisebbségek népoktatása terén foganatosított szabályaival és gyakorlatával is meg kell ismerkednünk, hogy lehető tiszta képet kapjunk akkor, amikor a hasonló magyar intézkedésekkel kívánjuk azokat összevetni.

Előre is nyomatékosan és ismételten rá kell mutatnunk azonban arra, hogy a nyugati és tengerentúli államokból oly áttekintő kepei, mint aminőre lulajdonképen szükségünk lenne *nem* tudunk nyerni. A kisebbségi kérdést nem ismerik, ha van is egyes államokban ilyféle, az más természetű, mert töként önkéntes levándorlás az alapja, nem pedig fegyveres erőszak alapján milliók átterelése idegen és ellenséges uralmak alá. Az elmondottakból következik, hogy legtöbbször kisebbségi statisztikai adatok nem is állnak rendelkezésre s csak következtetésekre vagyunk utalva. De még a rendelkezé-re álló adatok is leggyakrabban homlokegyenest elmentmondóinak egymásnak, mert ;i hatalmat gyakorló és uralmon lévő nemzetiség más beállításban látja a helyzetet, min! az új kisebbségek. Így tehát e két szempontot e-ak szembeállítva tudjuk bemutatni, *a nélkül, hogy állást foglalnánk*. De ismételnünk kell, hogy mindez nem vonatkozatható az udóállamoknak uralnia alá hajtott nemzeti kisebbségekre.

a.) Ausztria

Ausztriának magyar, cseh, szlovén, horvát kisebbségei vannak, de ezek népoktatási kisebbségi intézményeiről alig van közelebbi tudomásunk.

Az elszakított Nyugat-Magyarországon 1923-ben kb. 20 tanítót becsájtottak el, míg enyhe nyelvizsgaalnpján 224 régi tanítót újra alkalmaztak. 1930-ben a felekezeti népiskolák állítólag megszűntek s azokat az állam vette át.

A kisebbségi jogvédelemlről a Saint-Germin-en-Laye ban 19J.9. évi szeptember hó 10-én kötött osztrák békeszerződés III. r. 5. címének 62-69. cikke rendelkezik. Szorosan véve

iskolai vonatkozásúak a 67-ik és 68-ik cikkek, amelyek azonosak a magyar békeszerződés 58. és 59-ik cikkeivel.¹

A kisebbségi rendelkezések ellenére az átcsatolt magyar területi iskolákban az oktatás nyelve a német, kivéve az 5 magyar többségű községet, ahol 5 magyar népiskola van 13 tanítóróval a régi 21-el szemben.² Az összes iskolákban, az osztrák statisztikai adatok szerint a magyar anyanyelvű gyermekek száma: 2.695. A horvátok számára 62 községben 25 horvát és 4 német-horvát iskola van cS8 tanítóval, de ezeknek csak kisebblj része horvát. E tartománynak 25 %-ot kitevő németül nem beszélő tanulóira több tekintettel nem voltak.³

Ausztriában nem-német tanítási nyelvű iskolák három tartományban vannak Bécsben 362 német mellett 13 cseh, Karintiában 299 német mellett 7fi szlovén és a Magyarországléd elcsatolt területen 335 német mellett 25 horvát és 5 magyar fan nyelvű iskola. Figyelemreméltó, hogy a Magyarországtól elcsatolt területen 813 német tanító működik, ami annak is bizonyítéka, hogy itt mily súlyt helyeznek a német nyelv tanítására, nyilván a magyar tanítás kárára.

Ausztria 1920 jún. 7-én Brünnben szerződést kötött Csehországgal, amely egyebek közt oktatási kérdésekre is vonatkozik (II. rész, 17. stl). cikkek) s vitás esetekre döntő bíróságot állapít meg.⁴ Mindkét állam elismerte, hogy kisebbségeik magán iskolákat állíthassanak fel, sőt *Ausztria kötelezettséget vállalt arra, hogy Bécsben a cseh anyanyelvű osztrák állampolgárok gyermekei részére cseh tannyelvű nyilvános jellegű iskoláikat állít fel. A Bécsen kívül lakó cseh tanulók részére ez a jog nem biztosított.* Egyes községekben kisebbségi nyelvtanfolyamokat létesítettek, amelyeket a tanulók az iskolai szünnapokon látogathatnak, mint kiegészítő tanfolyamokat. Ezek létesítése inkább a többségi lakosságtól, a ható-

¹ Staatsgesetzblatt 303/1920. szám.

² Dr. Olay Ferenc: *A magyar oktatásügy Nyugatmagyarországon.* Nemzeti Újság. 1927. IV. 10.

³ Dr. Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken. 1918-1928.* Budapest, 1930. Magyar Nemzeti Szövetség.

⁴ Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. 20. März 1921. 77/1921. szám. „Wr. 163. Vertrag zwischen der tsechoslovakischen Republik und der Republik Österreich über Staatsbürgerschaft und Minderheitschutz...“

ságtól, semmint a helyi kisebbség akaratától függ. A 13 cseh iskolával szemben *a világháború előtt 2 cseh iskola működött Bécsben.*

A kariniiai sdoven kisebbséget 80 év óta nyugtalanító anyanyelvi (kisebbségi) oktatásügy a szlovének szerint az elnemzellenítésére vezetett. *A szlovén iskoláknál csak 3-4 tanító vallotta magát szlovénnek s csak az első osztályban van 3-4 hónapig szlovén tanítás,* még a tanítók a tanulókkal meg tudják értetni magukat. Ezen idő után több szlovén tanítás nincs. Az anyanyelvet tehát nem tanítja és a nemzeti sajátosságokat nem ismeri el az állam. 1927. július 14-én a karintiai többségi (német) pártok 39 tagja — mint utólag megállapítást nyert — a jugoszláviai néniét kisebbség nyomására a szlovén kisebbség részére adandó kultúraautonómia érdekében javaslatot terjesztettek elő a tartománygyűlésnek. A szlovéneknek különböző észrevételei voltak ez ellen. Különösen azazal nem értetek egyet, hogy a szlovének a nemzeti *kataszterbe* vétessék fel magukat, mert ezt a kisebbség részére veszedelmesnek tartották! Végül azonban ehhez az elvhez hozzájárultak. A tárgyalások súlya n. népiskolai oktatás kérdésiében volt, de itt a kultúraautonómia hívei a többség által elfogadhatatlannak jelzett felételeket szabtak úgy, hogy a tárgyalások eredmény nélkül végződtek.

A tőlünk elcsatolt terület horvátjai az áuami és községi jeUégű népiskoláknál *azt nehezményezik, hogy ezeknek tanítóit nem a lakosság alkalmazza. A róm. kath. iskoláknál nincs ez a kifogás.* Előbbi iskoláknál a tanítási nyelv a német, utóbbiaknál az első 2 évben csak horvát, később mindinkább németté válik⁵.

b) Németország.

A legyőzöttek csoportjába tartozó államok közül az egyetlen Németország, amelyre nézve sem, a békeszerződésben, sem a Nemzetek Szövetségébe történt félételekor nem állapítottak meg kisebbségvédelmi kötelezettséget. Ugyanis egy részt a népszavazások lebonyolítása után már kevés nyelvi kisebbségre számítottak, másrészt *miután a főhatalmak sem*

⁵ Ewald Ammende: *Die Nationalitäten in den Staaten Europas. Sammlung von Lageberichten.* Wien — Leipzig. 1931. W. Braumüller. 300-302, 309-318, 327-329. lap. (Az ausztriai magyar kisebbség sajnos nem adott jelentést a fenti munkának.)

vállalták saját kisebbségeik védelmét, a mégis csak nagyhatalomnak maradt Németországra sem akarták ezt alkalmazni. Németország kérte az elszakított német kisebbségek védelmének biztosítását s felajánlotta, hogy ő is kötelezettséget vállal saját kisebbségeivel szemben.⁶ A vonatkozó jegyzőkönyvet a főhatalinafe tudomásul vették, de ez semminemű nemzetközi jogi kötelezettséget nem jelent. Az elcsatolt Felső-Sziléziára (de csak a népszavazási területre) nézve Németország és Lengyelország Genfben, 1922. évi május hó 15-én 15 évre szóló külön kisebbségi egyezményt kötött. A schlesvigi dánokra nézve teljesen kielégítő megoldást az 1928. évi december hó 31-i porosz államminiszteriumi rendelet nyújt. A német-lengyel megállapodás szerint 40 bejelentett tanuló részére kisebbségi népiskola létesítendő, 18 tanuló anyanyelven való oktatást, 12 tanuló anyanyelven való hitoktatást igényelhet. Magániskola tetszés szerint állítható az állam felügyeleti jogának biztosítása mellett. Az anyanyelv meghatározására a tanításra jogosult nyilatkozata irányadó (131. §.), Vagyis nem erőszakkal, nem a hatóság által történik ez a megállapítás.

Az 1925. évi népszámlálás adatai szerint a kb. 62¹/₂ milliónyi lak óságból a legtöbb kisebbség Poroszországban és Szászországban van. Előbbi országban — 331 000 nem-német, is 575.000 kettős anyanyelvű, utóbbiban 32.000 nem-német és kettős anyanyelvű lakost találtak.

A birodalomban az 1919. évi augusztus hó Ili weimari alkotmánytörvény 113. szakasza rendelkezett önkéntesen az idegennyelvű népességre nézve. Poroszországban az 1920. évi november hó 30-i alkotmány 73. szakaszai szerint a német nyelv mellett megengedhető (az idegennyelvűek részére más oktatási nyelv bevezetése, de a német kisebbség védelme kikötésével.

A vendlek, szorbok iskolaügyét 1835. majd 1919 óta számos törvény és rendelet rendezi, mindenütt a német nyelv elsajátítására való különös figyelemmel.

Az első Szászország volt, amely a birodalmi alkotmányt megelőzve, tett védelmi rendelkezéseket a vendvk (szörbkek) érdekében. Az 1922. év július 19-i szász törvény ugyanis kimondja (2. szakasz 5. pont), hogy tiszta vend és regyesnyelru iskolákban gond fordítandó arra, hogy a tanulók a német

⁶1919. évi május hó 29.-iki jegyzék I. melléklete.

nyelvet szóban és írásban helyesen tudják használni. A szabályszerű tanterven belül a vend nyelven való olvasás és írás, valamint gyermek- és népdalok megtanulására alkalmat kell. nyújtani s minden osztályban a tanítóknak a vend nyelvét is használniuk kell. A hitoktatás vend nyelvű; vend nyelvű bibliák, katekizmusok is énekes könyvek használatát is megengedik. Láthatjuk tehát, hogy egyrészt általánosságban kimondott elvekkel, másrészt gyakorlatban tetszés szerint való alkalmazást lehetővé levő rendékezőkkel állunk szemben, amelyeket összehasonlítva a magyar törvényes rendelkezések határozottságával és világosságával, javunkra dől el a mérleg.

Poroszországban az 1928. évi december hó 31-i törvény rendezi a lengyel kisebbség iskolaügyét, amely az egész országra, Felső-Sziléziai kivéve, érvényes. Alapelve a törvénynek, hogy kisebbséghez tartozik az, aki azt maga akarja. Lengyel tannyelvű magánpiskolák bárhol, felállíthatók a kisebbség által, amennyiben nincs kielégítő számban nyilvános kisebbségi iskola. Államsegélyt n akkor részesülnek a magán kisebbségi iskolák, ha legalább is 40 gyermek látogatja azokat. Nyilvános kisebbségi népiskolák akkor állíttatnak fel, ha az államsegélyben részesülő népiskoláknál három egymásntfin következő évben államsegélyre alap van és legkevesebb 40 az iskolaköteles gyermekek száma. Ha a lengyel kisebbség német iskolába kívánja járatni gyermekeit, akkor a lengyel írás, olvasás és hittan tanítás, ha azt legalább 10 tanuló kéri, bevezethető.

A mazúriak részére külön iskolák felállítása nem vált szükségessé a német megállapítás szerint, mert ez a törzs teljesen német érzésű és kisebbségi rendelkezésekre nem is gondol, még kevésbé terjeszt elő ilyen kérelmet. A Németországban élő litvánoknak (2674 litván és 2858 litvánul és németül beszélők) számuk csekélységénél fogva Különleges védelemre nincs szükségük. A dán kisebbségre vonatkozó porosz rendeletek Jielyébe az előnyösebb lengyel kisebbségi rendelkezések téptek. 40 gyermek helyett azonban már 24 tanuló esetén nyilvános kisebbségi iskola igényelhető.

Mindez megfelel Hitler kancellár több ízben kifejtett álláspontjának, amely a németesítés ellen foglalt állást.

A litván kisebbség adatai szerint kb. 180.000 föl tesznek ki a litván származásúak. Ez azonban a német népszámlálási

⁷ II. F. közlései 1934. IV. hó 9,

adatokból nem derül ki. A *tilsiti* járási tanfelügyelőnek 1919. évi június 3-án kelt számításai szerint 1917-ben ennek a járásnak 7833 tankötelese közül 1139 csak litvánul beszélt, 1650 litvánul és németül, a többi 5044 pedig csak németül. *Vagyis a tanulók $\frac{3}{4}$ -e használta otthon a litván nyelvet.* Ezen adatokból következőleg a keletporoszországi tartományban kb. 60-70.000-en beszélnek kizárólag a litván nyelvet és 100.000-re tehető az ezen nyelvet is beszélők száma.

A XVIII. század kezdetétől e terület népiskoláiban litván nyelven tanítottak, ami csak az 1870-71-i háború utáni szünet meg végleg. A *tilsiti* gimnáziumban és néhány tanítóképzőintézetben 1923-ig tanították a litván nyelvet. *A világháborút megelőző évtizedekben a litván nyelvet mindjobban visszaszorították, a bírói ítéletekből és okiratokból kirekesztették, a litván családneveket erőteljesebben németesített alakban, a keresztnéveket pedig úgyszólván kizárólag németes alakjukban írták.* Ezt emlékezetbe idézzük akkor, amikor bennünket a *társadalmi* úton megszervezett és az állam által csak jóindulatúig szemlélt, de minden erőszaktól vagy kényszerítől mentes névmagyarosítási mozgalomért több államban támadásokkal illetnek. *Nálunk csakis az érdekelt kérelme alapján tehát önkéntesen, meggyőződésből — lehet az idegen nyelvet magyar névre átváltoztatni.*

Ismeretlen még a cseh, lett s más kisebbségek sorsa, amelyek azonban ismételtén röpiratokkal adtak életjelt panaszairól.

Sajnos, a kisebbségi népiskolákról sem a birodalmi, sem a porosz statisztikai kézikönyvelv nem közölnek adatokat.⁹ Megbízható megközelítő összeállítást a „Katholische Schulzeitung für Norddeutschland” tartalmaz,¹⁰ amely szerint 1931-ben

⁸ Dr. Trócsányi György: *A névmagyarosítás.* Társadalomtudomány. 1938. évi 3-4. sz. Dr. Olay Ferenc: *A névmagyarosítás kérdéséhez.* Nemzet! Figyelő, 1934. III. 4. — *A magyar családi név érdekében* Palota-Újpest. 1934. IV. 14. — *Névvegy elemzés és névmagyarosítás.* Pesti Hírlap, 1931. XII. 20.

⁹ Magyarországon a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadványai részletes, hiteles adatokat nyújtanak az itteni helyzetről.

a) *Schleswig-Holsteinben nyilvános jellegű dán kisebbségi iskola 1 volt, a tanulók száma pedig 182, magánjeUegű dán kisebbségi iskola 7, tanulók száma 617, 23 tanítóval, Összesen a dán nyelvű iskolák száma tehát 8.*

b) a, felsősziléziai népszavazási területen a nyilvános jellegű lengyel kisebbségi iskolák száma 27, a tanulóké 334. a tanítóké 72, a magánjellegű kisebbségi iskolák száma 7, a tanulóké 68, a tanítóké 7.

c) a felsősziléziai népszavazási területen kívül nyilvános jellegű lengyel kisebbségi iskola nincs, a magánjellegű lengyel kisebbségi iskolák száma 53, a tanulóké 1637, a tanítóké 73.

n) Lengyelország.

Lengyelországra az 1919. évi június hó 2Sán aláírt kisebbségi szerződés a népoktatás terén is kötelezettséget ró, amelynek rendelkezései azonosak az egyéb kisebbségi szerződések határozányaival. Ezekben leül különleges rendelkezéseket is tartalmaz a zsidók iskolai és szombat megünneplés] jogaira nézve is (10. és 11. %).

A 9. §. az iskolákra vonatkozólag azzal a korlátozással él, hogy csak azokra a, németekre vonalkázik, akik oly területeken laknak, akik a világháború előtt Németországhoz tartoztak.

További szabályozás történt — mint erről Németország kisebbségeinek ismertetésénél már megemlékeztünk — az 1922. évi május hó 15 én Genfben kötött lengyel német megegyezésben, amely a kisebbségi szerződés rendelkezéseit ismételtén és behatóan szabályozza, illetve a kisebbségi szerződés pontjain messze túlmenő megállapodásokat létesít.

A Varsóban 1925. évi április hó 23-án kötött lengyel csehszlovák szerződés a csehszlovák nemzetiségű lengyel állampolgárok, magániskoláiról,, ezek állt mi segélyezéséről, valamint a Wolhyniában lakó csehszlovák polgárok népiskola állítási jogáról még külön is intézkedik.¹¹

Az 1921. évi március hó 17-i lengyel alkotmány átveszi a kisebbségi szerződés egy részét. Egyébként a népoktatás

¹⁰ 1931. évfolyam, 28. szám, Ausgabe B., 511 lap. — 1931. évi január hó 1.-i állapot

¹ Mindezekben felül megemlítésre érdemes — bár e tanulmány keretében nem tartozik szorosan — a Rigában 1921. márci-

ügye területenként változó és ezért többfélék a rendelkezések. A hivatalos népszámlálási adatok szerint Lengyelország 32.120.000 főnyi lakosának 69.2%-a lengyel, 14.3% ukrán, 7.8% zsidó, 3.9% német, 3.9% fehérorosz, 0.3% litván, 0.2% orosz, 1.1% csehszlovák, 0.3% egyéb vagy ismeretlen nemzetiségű. — Területe 388.390 km². Köz- és magán iskoláinak száma 26.401. Az 1930/31. évben 74.329 tanító működött. A 25.052 közjeli egü iskola, közül 5500-ban az 1349 magánjellegű közül pedig 725-ben tanítottak kisebbségi nyelvet. Részletezve 1927/28-ban az adatok a következők:

Német tannyelvű kisebbségi isk. 658 köz- és 221 magánjellegű
 rutén tannyelvű kisebbségi isk. 854 köz- és 31 magánjellegű
 fehérorosz tannyelvű kisebbs. isk. 26 köz- és 2 magánjellegű
 litván tannyelvű kisebbségi isk. 48 köz- és 77 magánjellegű
 jesh tannyelvű kisebbségi isk. 17 köz- és 9 magánjellegű
 héber, jiddis tanny. kisebbs. isk. — köz- és 85 magánjellegű

Kettős tannyelvű közjelleű iskolák:

német-lengyel tannyelvű:	9
rutén-lengyel tannyelvű	2120
fehérorosz-lengyel tannyelvű ¹²	46

Az ukránok száma a lengyelek szerint kb. 4,000.000 fő, az ukránok szerint 7,000.000 fő. A megszállásakor 2612, most már csak 400 ukrán iskola lenne a kisebbségi adatok szerint. Míg ukrán magánoktatás 31 népiskolában, az iskolán kívüri népoktatás 3101 egyesület és 1923 könyvtár útján történik.

A németek száma a lengyelek szerint 1.059.000, a németek szerint 1,128.000.

A lengyel népszavazási területen (Posen, Pommerellon) az összes német tanulók közül az 1924/25. iskolai évben 70.7%

us hó 18-án kötött szerződés, amelynek 7.§-a az orosz állampolgárságú orosz, ukrán, fehérorosz kisebbségek, — tokát idogönvédelem! — jogvédelme helyében Lengyelország- és a Szovjet kötetett, — továbbá amely Varsóban 1922. május hó 17-én E.ztorhzig”, Finnország, Lettország és Lengyelország közt jött létre a nemzeti kisebbségek védelmére. Ez utóbbi megállapodás azonban nem lépett hatályba mert nem mindegyik érdekelt állam ratifikálta.

¹² Br. Ösz Béla: *Adatok a külföldi népoktatás köréből.* Népoktatási Szemle. 1933. július-december.

járt volna a kisebbségi adatok szerint német és 29.8% lengyel iskolába, míg az 1929/30 tanévben már csak 54.8 % járt volna a kisebbségi adatok szerint német és 45.2 % lengyel iskolába.

A Németország és Lengyelország politikája közt az utóbbi években örvendetesen bekövetkezett közeledés cta azonban a helyzet mindkét részről lényegesen megenyhült, amelynek eredményei az oktatásügy terén is jelentősek.¹³

A fehérorosz és litván, kisebbségi adatok szerint iskoláik száma évről-évre csökkenne. A wilnai litván tanítóképzőt 1927-ben bezárták s így litván tanítók kiképzetése lehetetlenné vált.

d) *É s z t o r s z á g.*

Észtország lakossága (1922): 1,107.000. Ebből 87.7% észt 8.2% orosz, 1.7% német, 0.7% svéd, 0.4% zsidó, 1.3% ismeretlen nemzetiségű.

Bár a *Nemzetek Szövetsége* 1920. évi december hó 15-én hozott határozatával a *bolti államok felvételének föltételül kikötötte, hogy a kisebbségek védelmét kötelesek vállalni, azt Észtország nem vállalta; mégis Észtországban van a legteljesebb kultur-autonomia*, amelyet a „mentőbizottság” még 1918. február 24-én kelt kiáltványában kihirdetett. Ezt követőleg az 1918. december hó 2-án kelt tanügyi rendelkezés kimondta, hogy az iskolák tanítási nyelvül a tanulók anyanyelvét ismeri el az ideiglenes Észt állam s ezt azonnal alkalmazza. Az 1920. május 7-iki népoktatásai törvény pedig elrendeli, hogy az iskolák a tanulók anyanyelve (nemzetisége) szerint oszoljanak meg. Nemzetiségi iskola létesítéséhez Észtországban legalább 20, a szigeteken 15 tanuló elégéges. Ily esetben iskola létesítése kötelező. Ha egyes tanulók szülei nem tartoznak valamely nemzetiséghez, akkor a gyermekek nemzetiségét a szülők bemondása alapján állapítják meg. Ha a szülők sem tudnak megegyezni, akkor anyanyelvnek a gyermek által legjobban beszélt és otthon használt nyelv számít.

Az észtországi nemelek száma a világháború előtt, a kisebbségi adatok szerint legalább 50.000 volt, csökkenésük 18.000-re több ok következménye: az 1917-1919 évi bolseviki betörések, a nemzeti fellendülés folytán megszüntetett német szervezetek (lovagrendek, céhek), a nemesi birtokok kisajátítása, a gazdasági válság, amely a gazdasági intézmények és

¹³ E. Ammende i. 75-88, 126. lap.m.

szervezetek, a kereskedelem és ipar visszafejlesztését vonták maguk után. Mindez nagyrészt a nagymérvű német kivándorlást idézte elő. Az észtországi németség gazdaságilag és a hivatások szempontjából majdnem mindent elveszített. Helyette azonban — mint a német kisebbség maga is elismeri — kulturális önkormányzatának új kialakításával örvedetes előnyökhöz jutott. A német kulturális önkormányzat 1926 óta működik és abban eddig sem az állam, sem a németség nem csalódott.

Az *oroszek* (91.000) azért támasztanak kifogásokat, mert bizonyos észtesítési folyamatot vélnék kialakulni a névváltoztatási törekvéseken. Elismerik azonban, hogy számaos más országánál, viszonylagosan jobb kisebbségi helyzetük, bár Észtország is igazolja, hogy az aránylag kedvező jogi helyzetben e kisebbség bizonyos nehézségekkel és akadályokkal küzd.

A *svédek* (8.000) szorosan együtt laknak s így *legtöbbször egyes községek többségét alkotják, ahol a gyermekek anyanyelvükön kapnak népiskolai oktatást.* 800 svéd tanuló részére 20 népiskolájuk van, amelyek kiadásait vagy az állam, vagy a községek fedezik. Helyzetük biztosított s így hátrányokról nem panaszkodnak. Az anyaország, Észtország és Finnország svédjei akadály nélkül érintkezhetnek s az államok ezt barátságosan elő is segítik. A kulturális önkormányzatot csak a *német példa tanulságai* után fogják bevezetni.

A *zsidók* (4.566) *m i n t törvény e s e n elismert kisebbség, teljességgel elismerik önkormányzatuk nagy előnyeit.* Kulturtanácsuk 1926. óta működik. Az iskolák tanítási nyelve tekintetében a zsidóság két pártra oszlik (hebreisták és jiddis nyelvűek), akik egymással harcolnak.¹¹

e.) *Let tország.*

Lakossága (1930.) .1,900.000. fő. Ebből 73.5 % lett, 3.7 % német, 10.6 % orosz, 1.9 % fehérorosz, 5% zsidó, 3.1% lengyel, 1.4 % litván, 0.4% észt, 0.4 % egyéb.

Lettország képviselője 1923. évi július hó 7-én a Nemzetek Szövetsége Tanácsa előtt kijelentette, hogy állama *önszántából a kisebbségek védelmére megfelelő rendzabályokat léptetett életbe.* Biztosítja azonban Lettország azt a jogot a Tanácsnak, hogy a lettországi kisebbség-védelmet új szabályozás alá

¹⁴ E. Ammede: i. m. 3. - 28. lap.

vétetheti, ha a lettországi kisebbségek helyzete a különböző kisebbségi szerződések alapelveinek már nem felelne meg. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa *Lettország* iképviselőjének nyilatkozatát és javaslatait tudomásul vette. Ezek értelmében kötött Lettország 1921. évi május hó 14-én Litvániával és 1922. évi május hó 7-én Lengyelországgal szerződéseket saját kisebbségeik védelme végett.

Lettország 1918. évi november hó 18-iki *ideglenes alkotmánya a kisebbségek védelmét és önkormányzatát kimondja* 111-116 §.) *A végleges alkotmányban ez a fejezet nincs benne csak a 80. §. mondja ki általánosságban, hogy törvény és bíróság előtt minden polgár egyenlő.* A szabad nyelvhasználat szokásjogon és rendeleteken alapszik. Az iskolaügyet az 1919. évi december hó 18-án a tanítóképzésről és a kisebbségi iskolákról hozott kétrendbeli törvény rendezi. Ezek szerint a lett nyelv minden iskolában kötelező, akol pedig nem a lett nyelv a tanítási nyelv, ott az államnyelv a második osztálytól tanítandó.

Az oroszok (202.000) egyéb polgári jogaik mellett iskolai önkormányzatot is élveznek. Az elemi iskolák ielállítása, a tanítók alkalmazása és elbocsátása a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozik. A gyakorlat azonban nem mindig azonos az elvekkel, mert a helyi önkormányzatok tagjai nem oroszok s így az orosz kisebbség érdekeit és szükségleteit állítólag nem képviselik kellően. Ennek következménye a fejlődés lassúsága, a ki nem elégitő iskolai elhelyezés és felszerelés. Egyes iskolákban lett tanfelügyelet alá tartozó párhuzamos osztályokat állítottak fel. 1923-ban a minisztérium a vegyes iskolákra oly megszorító intézkedéseket tett, ha nincs 60% kisebbségi tanulójuk, akkor a közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe kerülnek s tanítási nyelvük a lett. Rontja a helyzetet, hogy az aránymegállapítást a helyi iskolaügyi hatóság vagy lett tanfelügyelők által történik úgy, hogy a hivatalos adatok szerint több, mint 2000 orosz gyermek lett iskolát látogat. Ezzel szemben az orosz iskolaköteles gyermekek 40%-a semmiféle iskolába nem jár.

A németek (70.000) iskolaügye sokkal jobb helyzetben van, mint az oroszoké. A közoktatásügyi minisztériumban külön iskolaügyi szervük van, amelyet a németek választanak s a minisztertanács erősít meg, miáltal úgy az állammal, mint választóikkal szemben felelősek. A német iskolaügy a németek szerint nagyon jól bevált, önálló és független kérdés. Kíván-

nivalót az iskolák pénzügyi ellátása támaszt csak. Egyébként 1920 óta saját tantervük, saját iskolatípusaik és vizsgálati szabályzataik vannak.

A zsidók (94.000) *iskolaügye azonos a többi kisebbségével*. 85 elemi iskolájuk van 10.000 tanulóval és 600 tanítóval. Túlnyomórészt jiddisen és héber, de német és orosz tannyelvű iskoláik is vannak¹⁵.

f) *L i t v á n i a.*

Litvánia lakossága 2,030.000 fő (1923) és nemzetiségi szempontból a következőképen oszlik meg: 1,702.000 (84.2%) litván, 154 0(10 (7.6%) zsidó, 66.000 (3.3%) lengyel, 50.000 (2.5%) orosz. 30.000 (1.4%) német, 15.000 (0.7%) lett, 5.000 (0.2% fehér-orosz-, 1.600 (01%) egyéb.

A Nemzetek Szövetségének decemberi közgyűlése által hozott határozat alapján *J/rtvánia* megbízottja 1922. május hó 12-ér a Tanács előtt *kinyilatkoztatta, hogy állama mindazoi feltételeket elfogadja, amelyeket a kisebbségi szerződések)meg-állapítanak*. Külön kötelezettséget vállalt Litvánia a zsidóság iskolai önkormányzatáért és a szombat megünneplésére. A kisebbségek védelmét az 1922. évi, majd az 1928. május hó 15-és hozott új alkotmány 71—45. §§-ai biztosítják. Az iskolai oktatás alapelveit az 1922. évi október hó 6-án hozott népiskolai törvény szabályozza. *Ahol a tanítási nyelv nem litván, az iskola 2.-4. fokozataiban naponta legalább 1 órát litván nyelven kell tartani*. A tanulók 50%-a van csak beiskolázva.

A zsidóknak 144 népiskolájuk működik. 10.000 tanulóval és 269 tanítóval. 1930-ban oly rendeleteket bocsátottak ki, amelyek súrlódásokra és felszólalásokra adtak okot.

A németeknek tulajdonképen *legalább 54 állami elemi iskolájuknak kellene lenni, ehelyett mindössze csak 7 van, 17 osztállyal*. Ezért fogtak hozzá a németek a magániskolák felállításához. Ekkor azonban oly nagy nehézségekkel kellett megküzdeniük, hogy végül is lehetlenné vált azok megszervezése. Ma már nemcsak a meglevő magániskolák létét is veszélyeztetik, de a német tanítóképzőintézet létesítését is megakadályozták.

Az oroszok és fehér-oroszok 62%-a analfabéta. Kisebbségi

¹⁵ Ewald. Ammende: i. m. 29-43. lap.

iskolába a tanköteles gyermekek 1/10-e jár. Egy iskola 2500—3000 oroszra esik. Van olyan jurás, ahol 15 OPOHZ, Tahinak egyetlen iskolája sincs.¹⁶

g) *Finnország.*

Finnország összlakossága 1930-ban 3,380.000 volt. Ebből finn 3,022.000, svéd 343.000, orosz 8.216, német 3.719, lapp 2.113, egyéb 1.517.

Az 1919. évi alkotmány 14. §.-a szerint *a köztárnanag nemzeti és hivatalos nyelve a finn és a svéd.* Az állani kötele, egyformán gondoskodni mindkét nyelvű lakosság kultúrájában igényeinek kielégítéséről. *Az 1922. évi nyelvtörvény a finn és svéd nyelvnek a bíróságok és egyéb hatóságok előtt való használatát szempontjából egy- és kétnyelvű kerületeket különböztet meg. Kétnyelvű kerületnek az a terület számít, amelyben a másik nyelvet beszélő egyének száma a 10% -ot meghaladja.* A tisztviselőknek érteniük kell a másik nemzeti nyelvet és >» bíróságnál beszélnie is. Nyelvtudásukat finn és svéd bizottságok vizsgálják felül.

A Finnországhoz tartozó Aaland-szigetek önkormányzatát a finn állam a Nemzetek Szövetsége közbejöttével 1922-ben iktatta törvénybe. E szerint e szigetek svéd többsége, 22.448 svéd és 766 finn (1929. évi népszámlálás) csak svéd nyelvű iskolákat köteles fenntartani. Finn nyelvű iskolát e szigeteken csak a községek beleegyezésével lehet felállítani.

Ezek szerint tehát *Finnországnak a kisebbségi szerződésekkel egyenértékű állami alaptörvénye van.*

Az Aaland-szigetek tulajdonjoga miatt Svédországgal merült fel vitás eset, amely a Nemzetek Szövetsége elé került. Ez úgy döntött, hogy a szigeteknek a finnekénél való meghagyása ellenében kikötötte a svéd nyelvű oktatást. Így jött létre aztán az aalandi tartomány gyűlésnek az, a finn országgyűlés által elfogadott határozata, amely a fentiek értelmében rendezte a svéd oktatást. A finnországi svédek ily messze-menő jogainak megértéséhez figyelembe veendő a finn nemzet történeti fejlődést¹. A finn művelt osztályok a múlt század közepéig túlnyomóan a svéd nyelvet használták és a finn nyelvet csak 1865-től ismerték el hivatalos nemzeti nyelvnek, pl. a bíróságok előtt. Erre vezethető vissza, hogy még 1920-

¹⁶ Ewald Ammende: i. m. 44-45. lap.

ban is (a nyugati és déli tengerparton kívül) miért volt a városokban a finnek száma csak 23%.

A finn és svéd nyelvű állami és községi iskolákon kívül, más magániskolák fenntartása ahhoz a feltételhez van kötve, hogy megfelelnek-e a mai közoktatásügyi követelményeknek. A magániskolák szintén részesülnek állami támogatásban, de ezekben a finn nyelv oktatása kötelező. Az 1930/31. tanévben 9884 vidéki és kb. 1220 városi népiskolai osztály volt 369.457 tanulóval és 11.925 tanítóval. Nemzetiség szerint oktatásban részesült:

335.540 finn, 33.597 svéd, 248 orosz és 54 lapp nyelven.¹¹

h) Danzig szabadállam.

Danzig szabadállam lakossága (1932-ben) 406.000 fő volt, amely nemzetiség szerint így oszlott meg (1923. évi adatok): Német 348.493 (95.0%), lengyel 11.745 (3.2%), német és lengyel 1.257 (0.3%) orosz 2628 (0.8%),” egyéb 2607 (0.7%) összesen 366.730.

Danzig szabadállam és Lengyelország 1920. évi november hó 9-én szerződést kötöttek, amelyben *Danzig kötelezte magát, hogy kisebbségeivel szemben a lengyel kisebbségi-szerződést alkalmazza.*

i) Dánia.

Dánia lakossága 1933-ban 3,623.000, ebből a németek a német kisebbséget 35-45.000 főre teszik.

Nemzetközi kisebbségi kötelezettséget Dániának nem kellett volna vállalnia a béketárgyalások alkalmából, mert arra mutatott rá, hogy szabadelvű törvényhozása mellett ily Viztosítékökra szükség nincs.

Az iskolaügyet az 1920. évi június hó 30-iki törvény szabályozza. A 22. §. szerint a *dél-jüMandi városokban (Észak-Schleswig) a népiskola két részből áll, amelyek közt a szülők vagy gyámok szabadon választhatnak. A harmadik iskolai évtől mindegyik rész, a másik rész nyelvéből 4—6 órát tanul helenkint.* 1929-ben december hó 31-én 7 német népiskola működött 72 osztállyal és 1535 tanulóval, ezzel szemben 134 dán osztályt, 3523 tanuló látogatott. A 21. §. szerint *vidéken a választóknak 10%-a kérheti az iskolai nyelvkérdés szabályozását.* Az 1923. évi május hó 1-i törvény a német nyelv bevezetését

¹⁷ Helsinki-i közlés. 1933. II. 23.

tovább könnyítette, amennyiben már 24 iskolaköteles gyermek részére ezt lehetővé tette. 1929 végén a vidéken 21 nyilvános német tannyelvű iskola volt, 26 osztállyal, 519 tanulóval, ugyanakkor további 23 német magániskola 892 tanulóval működött. 1931. május hó 1-én a német tanulók száma 1205. A németiség kifogása, hogy *nem teljes önállósággal* igazgathatják iskoláikat, de ugyanakkor az állami támogatás felemelését is kívánják.¹⁸

j) Svájc.

A közoktatásügy részleges rendezése a kantonok hatáskörét alkotja s így természetesen a népoktatásügy is a demokratikus alaptörvények alkalmazása mellett elsősorban a kantonok önálló szabályozási körébe tartozik.

Példaként a genfi kanton 1929. évi november hó 5-én hozott közoktatási törvényére utalunk.¹⁹ Elnnek II. fejezete 8. pontja értelmében minden gyermekre kötelezővé teszi a kielégítő oktatást (instruction suffisante), amelyet a nyilvános vagy magániskolákban, avagy otthon szerezhet meg. A III. fejezet 13. pontja minden svájcinak biztosítja a tanítás szabadságát, míg a külföldiek csak az államtanács engedélye után élhetnek ezzel. A francia nyelv tanítása kötelező. Mindezekből következik, hogy *a kanton nyelvének tanulását és a tanrend rendelkezéseinek betartását felül korlátozás nélkül meg van annak a lehetősége, hogy a három svájci nyelven kívül más nyelven is nyerhessenek elemi iskolai oktatást.*²⁰

k) Franciaország.

Lakossága 41,886.000 főt, területe 550.986 km²-t tesz ki.

A demokratikus és liberális Franciaországban az állami népoktatás a visszahódított Elzász-Lotharingia kivételével, szervezetileg nem gondoskodik a kisebbségek nyelvi és kulturális szempontból való külön oktatásáról. Elzászban, ahol az ellenállás nem volt legyőzhetetlen, az alsó fokozatokban mindenütt bevezették a kétnyelvűséget s megengedték, hogy a val-

¹⁸ Ewald Ammende: i. m. 158-160. lap.

¹⁹ *Loi sur l'Instruólion publique.* Genève, 1934'. Imprimerie A tar.

²⁰ République et Canton de Genève: *Programme de l'" Écolcs Primaires.* Genève, 1923, La Sirène.

lásoktatás az anyanyelven történjék. Ezt a kivételes helyzetet azonban csak 1935-ig(?) kívánják fenntartani! Elzászban a magán iskolák (écoles privées) a német kisebbségi oktatásnak a szervei, számuk azonban elenyésző. Bas-Rhin, Haut-Rhin és Moselle megyék területén 3436 állami iskolával szemben mindössze 117 ily iskola van.

A bretagnei, baszk és egyéb állítólagos (nem öntudatos és szervezett) kisebbségekről oly, egymással ellentétes és bizonytalan értesülések kerülnek nyilvánosságra, hogy azokkal komolyan foglalkozni alig lehetséges.

A nem-francia állampolgárságú nyelvi kisebbségeknek (olasz, spanyol, szláv, magyar, stb.) a törvény módot nyújt arra, hogy saját tanítóikkal gondoskodjanak nyelvük, történelmük, földrajzuk és vallásuk oktatásáról. A kb. 2,500.000 idegen nemzetiségű személy oktatásügyéről ez alapon kb. 500-600 idegen segédtanító (moniteur) és kb. 250-300 pap és apáca gondoskodik.

I) Belgium.

A belga népiskolai törvény, amely 1921 évi november hó 17-én hirdettetett ki, a 20. §§.-ban kimondja, hogy minden községi átvett vagy átveendő iskolában, annak minden fokán a tanítási nyelv a gyermek anyanyelve. Ez alól Nagy-Bruxelles' és a nyelvhatárok községei kivételek, amelyek azonban az anyanyelv megtanulását nem hátráltatják, 1920-1925 közt mozgalom indult meg a francia nyelvnek Belgiumban való megszerettetése érdekében. 1926-ban kormányrendelet mondta ki, hogy a második nyelv tanítása csak az 5. iskola-évben kezdődik. Ez a rendelet a nagyrészt romanizált német iskolák helyzetét nem javította meg és a vallonok és flamandok nyelvharcai mellett csak súlyosbították a helyzetet. A kormány és a vallonok eddig a világ szemében Belgium francia jellegét fenn tudták tartani. Kevesen tudják ugyanis, hogy a flamandok alkotják az ország többségét és mennyire alapnélküli a vallonok terjeszkedési törekvése, amely majdnem 100 éven át zavartalanul működhetett. Ez a magyarázata annak, hogy a flamand többségi népiskolákban a francia nyelvet tanítják, sőt sok helyen már az óvoda is a francia nyelv terjesztését szolgálja.

m) Nagybritannia.

Nagybritannia és Írország lakosságának száma kereken 49.000.000 fő, területének nagysága 312.100 km².

A legutóbbi időkig az állam nem avatkozott az oktatásügybe s ezért ott egészen másként fejlődött az ki. Az iskolák megzerzésébe azzal avatkozott be, hogy éllmsegélyben csak az állam által megkívánt tudást biztosító iskolákat részesítette. Ezek legnagyobbbrészt felekezetűiek voltak s most kezdik azokat a nehéz gazdasági viszonyok folytán az, állam rendelkezésére bocsátani. Érdekes, hogy a 169.000 tanító közül csak 122.000-nek van oklevele s ez magyarázza azt, hogy a múltban a tanítás nem volt kielégítő és miért virágzott f&l a felnőttek oktatása.

Nyelvi neijézégek az oktatás terén fokozatosan álltak elő. Jellemző, hogy *Walesben kétféleképen beszélnek a gyermekek. Van, aki csak ivelsh nyelven beszél, van aki csak angolul, viszont mások mindkettőt beszélnek.* Az iskolafenntartó h'cílvi hatóságok most a welsh nyelv tanulását segítik elő. De a birodalom más részein vannak nyelvi nehézségek. Ezért a *yorki herceg elnöklete alatt 1923-ban birodalmi tanügyi tmicskozás indult meg, amelyen a dominiumok és gyarmatok képviseltették magukat. A tanácskozás eredménye a kettős nyelvoktatás kimondása volt, hogy így az angol nyelv elsajátítása lehetővé váljék. Az oktatás kezdő nyelve az, amelyet a gyermek iskolába lépésekor legjobban ért. A másdik (angol) nyelvet akkor kell részben, vagy az esszesd) tárgyakban használni, ha a tanuló már jól érti. Ha az angol nyelv meillet a másik nyelv is magas fejlettségű (irodalmi) nyelv, akkor az egész tanítás idején át párhuzamosan mindkét nyelven folyhat a tanítás. A tanítóképző-mézetekben a tanítójelölteket elő kell készíteni a kettős nyelvoktatásra.*²¹

n) Spanyolország.

Spanyolországban, amelynek 22 millió lakosa van, 192.1-ban sem voltak felvéve a statisztikai adatgyűjtés alaklmával a nemzetiségi vagy anyanyelvi adatok. A baszkok becslés szerint 1,100.000-en, a katalánok 4,500.000 és a galíciai tartomá-

²¹ Dr. Ősz Béla: *Adatok a külföldi népoktatás és iskolai-ügyelet köréből.* Népoktatási Szemle. 1934. július-szeptember.

nyok 2,300 000-en voltak, tehát a kisebbségek összesen 8 milliót tettek ki. *Nemzetközi kötelezettséget a kisebbségekre nézve — amelyeknek létezését egyáltalában tagadásba vették — Spanyolország nem vállalt.*

A népoktatásügy az 1931-i forradalomig az egységes nemzeti állam elve alapján nem alakulhatott ki nemzetiségek szerint s csak spanyol nyelven folytatták az oktatást.

A nemzetiségek helyzetét, a forradalom gyökerében megváltoztatta. Katalónia önkormányzatot kapott, s a kormányban két katalán miniszter foglal helyet. A kormány egyik első intézkedése a katalán nyelvnek az összes Jőitálóniai állami és egyéb népiskolákba való bevezetése volt²

o) Olaszország.

Olaszország lakossága 42,230.000. Területe: 310.139 km². Ebből a régi területen: 80 000 albán, 12,236 katalán, 90.000 francia, 20.000 görög, 37 000 szlovén, 8000 német. Az új Venezia Tridentina tartomány 647.000 főnyi lakosságából 427.000 olasz (68.8%). 196.000 német (31.4%). Az ujjonnan bekebelezett területen, Venezia Giuliában a szlávok a hivatalos statisztika szerint elérik a 400.000 főt.

Kisebbségvédelmi szerződést Olaszország nem írt alá, csak a végleges osztrák békefeltételek átnyújtását 1919. évi szeptember hó 2-án kísérv levél jelenti ki, hogy az olasz kormány új német honpolgára'val szemben nyelvi, művelődési ér, gazdasági érdekeiknek megfelelően szabadelvű politikát kíván követni. Az alkotmányhozó osztrák nemzetgyűlés 1919. évi szeptember hó 6-án kelt határozatában azután annak'a vá-rakozásának adott kifejezést, hogy a hatalmak levélbeli ígé-ro-tüket teljesíteni is fogják, A határozatot az osztrák békede-legáció a többi delegációval — az olasszal is — közölték, ame-lyek ezt megjegyzés nélkül fogadták.

Az olasz és S. H. S. államok közt 1920. évi november hó 12-én Rapalló-ban kötött egyezményben sincs szó a szláv ki-sebbség védelméről, de a ratifikálás alkalmával szintén adtak olasz részről biztosításokat.

Az iskolai nyelvhasználat joga főleg rendeleti úton nyert szabályozást. *Az ujjonnan nyert területeken a kizáró-la-gos törvénykezési nyelv az olasz lett.* Az iskolai ügyet az 1923.

²² E. Ammende v. m. 563-553, 564-566. lap.

évi október hó 1-i 2185 számú Gentile-féle rendelet szabályozza, amely a kisebbségek által lakott községekben megengedi a kisebbségi nyelvnek a rendes órákon felül való oktatását. Azonban már két év múlva, az 1925. évi november hó 22-én 2191 szám. alatt kelt rendelettel ez az engedmény megvonott. Ma a tanítási nyelv mindenütt az olasz.²³ Az elemi iskolai oktatásra vonatkozó rendeletek az 1925. évi január 22-én kelt 432 számú rendeletben egyesítették, majd legutóbb az 1928. évi április hó 26-án kelt 1297 számú királyi rendelettel.²⁴

Általában megállapíthatjuk, hogy *Olaszország kisebbségi népoktatási politikájáról egymással ellentmondó értesülések vannak, amennyiben* az olaszok szerint a kisebbségek maximális kedvezményben részesülnek, míg a németek és jugoszlávok szerint a minimumot sem kapják meg. A jugoszlávok szerint minden iskolájukat bezárták s még a kisdedovás és liitanoktatás is olasz nyelven történik.²⁵

Az Egyházi Állam és Olaszország közt 1929-ben létrejött lateráni-egyezmény megszövegezésében a pápa képviselői igyekeztek a konkordátumban kifejezetten azt a rendelkezést felvenni, hogy a népiskolákban a hittan tanítása az új tartományokban az anyanyelven történjék. Továbbá a Szentszék azt a kívánságát is kifejezésre juttatta, hogy azokban a német és szláv községekben, amelyekben nem áll rendelkezésre e nyelvek valamelyikét beszélő lelkész, a külföldről legyenek lelkészek behozhatók. Olaszország ezt a, javaslatot nem tette magáévá. A pápai megbízottak pedig az olasz kormánynak engedték s javaslataikat visszavonták.

Ugyanis ebben az időben már meg volt az az olasz iskolatörvény, amely Déltirol és a Juli-tartomány iskoláiban

²³ Dr. Ósz Béla: i. m. 126. lap.

²⁴ Dott. Gustavo Nardi: *Regolamento Generale sulle istruzione elementare*. Torino, 1929. Paravia e Co. 112. stb. lap. – *L'Italie et la Minorité Yougoslave*. Ljubljana, 1931. Institut des Minorités.

²⁵ Ewald Ammende: i, m. 477-481. lap.

beszüntette a német vagy délszláv anyanyelven való hittan oktatását.²⁶

A németségre nézve a helyzet a következő: A Brenner-vonaltól délre erős és öntudatos német kisebbség él. A német adatok 230.000, az olasz források 180.000 német anyanyelvű lakosról szólnak. Az 1928. évi népszámlálás a déltiroli tartományban (Vehezia Tridentina) 684.174 főnyi lakosságot számlál s így a németség ennek az átcsatolt területnek kb. $\frac{1}{3}$ -át teszi ki.

Az olasz államférfiak szerint Olaszországban német kisebbségi kérdés nincs. Ugyanis az olasz királyság kb. 42 milliónyi lakosa közül csak 200.000 fő a német, ami 0.5%-nak felel meg, vagyis elenyésző kisebbségnek számít.

A görögök a Dodekaiiezos 12 szigetén 150.000 főt számlálnak. Kifogásolják, hogy iskoláik olasz tanfelügyelők ellenőrzése alá tartoznak, hogy az olasz nyelv oktatását bevezették s hogy a görög tanítóknak olasz oklevéllel kell bírniok, vagyis az olasz nyelvet beszélniük kell.²⁵

A gyarmatokon Libia, Tripolisz, Kirenaika, Eritrea és Szomáli iskolaügye akként rendeztetett 1924 és 1928-ban, hogy olasz ifjúsági iskolák főleg a városi lakosság, az arab típusú iskolák a mohamedán vallásúak részére létesíttetnek. *Az első típus tannyelve az olasz, a benszülött iskoláké kettős és párhuzamosan halad az anyanyelvvél, tehát nem fakultatív. Az olasz iskolákat benszülöttek is igénybe vehetik.*²⁶

Ezekután lássuk még néhány tengerentúli állam kisebbségének népoktatásügyi helyzetét.

p) Északamerikai Egyesült Államok.

Az Egyesült Államokban a nacionalizmus — bármily paradoxul is hangozzék — nem kevésbé uralkodik a lelkeken és a kormányzaton, mint Európában. A világháborúba törént beavatkozaskor vették csak észre egészében a demokrati-

²⁵ *Mitteilungen über die Lage der nationolen Minderheiten in Italien.* (Wien, 10. VII. 1933. Verlag- Wilhelm Bier.) — Luigi Credaro: *Le scuole popolari italiane nelV Alto Adige.* Milano, 1923. Albrighti — Segati.

²⁷ Ewald Ammende: i. m. 530—531. lap.

²⁸ Tobiseh Irén: *Az olasz gyarmatok iskolaügye.* — Népoktatási Szemle, 1933. július - december.

kus amerikaiak, hogy „nemzeti biztonságuk” és „egységük” a sok idegen származású honpolgár miatt nem valami erős lábon áll. Ez az aggodalom érthetővé válik mindjárt, amint megtudjuk, hogy a besorozottak közül minden tizenharmadik még az állam nyelvét — az angolt — sem beszélte! Mindezzel párhuzamosan járt tehát az ifjúság militarizálása s megállapítható, hogy az *új világban éppoly hevesen lobog a nemzeti érzés, akárcsak az óvilágban.*²⁹

Magát a kisebbségi népoktatást illetően a helyzet az *Egyesült Államokban* az, hogy *minden állam megengedi a ntingin elemi Iskolák fenntartását s azokban bármely nyelven szabad tanítani. A fő, hogy a tanuló az angol nyelvet is úgy megtanulja, hogy ha felsőbb iskolába akar lépni, le tudja tenni az úgynevezett „regen cy”-t, vagyis az állam által előírt anyagot angol nyelven tudja vizsgán előadni.* Ezzel az előjoggal főleg egyházi iskolák élnek és tanítják az óhazái nyelvet, pl. a magyar, olasz, lengyel, stb. iskolák, A demokrácia ellenére három szövetségi állam néhány évvel ezelőtt be akarta szüntetni a nem-angol nyelvű magániskolákat, amelyekben hittant más nyelven tanítanak s részben más nyelven folyik az oktatás. A federális törvényszék azonban a fellebbezésnek helyet adott s e három államban is tovább folytatják a nem-angol magánoktatást.

q) Kanada.

Kanadában a szó európai értelmében vett nemzetiségi népiskolák nincsenek. Ha vannak is nem-angol tannyelvű népiskolák, azok nem nyilvános jellegűek. Nemzetiségi izgatónk számára tehát még a tengeren túl is több hely igen alkalmas volna, ha saját bőrükön tapasztalhatnák, hogy a demokratikusoknak híresztelt államokban vagy pedig Magyarországon volt-e, vagy van-e szélesebbkörű tanszabadság! Főleg Seton-Watson, Wiekham Steed, Benner urak és hasonszórú társaik részére volna igen kívánatos ily világművelő tanulmányit megtétele! Talán egyszer mégis rájönnének az igazságra!

²⁹ Komis Gyula előadása a Magyar Társadalomtudományi Társulatban. (Pesti Hírlap. 1934. I. 27.)

r) *Cuba.*

Cuba köztársaság területén a világ minden nemzeti óge megtalálható. Számukról pontos adat nincs. A magyarok száma 4000-5000. A törvények teljes szabadságot biztosítanak minden nemzetiségnek. *Bárki felállíthat akár nyilvános, akár magániskolát s bárki taníthat is.* Kivétel Cuba történelme, amelyet cubai állampolgárnak kell tanítania. *Iskolaköteleesség nincs.* E szabadságjogokkal a nemzetiségek túlnyomó részt nem élnek s a legnagyobb szellemi elhagyatottságban vannak. A zsidók és arabok tartanak csak fenn 1—1 népiskolát két-három tanítóval.³⁰

s) *Uruguay.*

Az állam statisztikai adatai csak 1908-ig(!) lévén feldolgozva, jelenleg pontos, új adat rendelkezésre nem áll. Becslés szerint 120.000 olasz, 20.000 francia, 2500 angol, 2500 német és 2000 magyar él Uruguayban. *Iskolakötelezettség nincs* s ez a magyarázata az analfabéták 45%-os számarányának. *Bármilyen nemzetiség tarthat fenn iskolát s abban saját rendszere, tanterve szerint taníthat.* A vagyonilag megerősödött nemzetiségek (angol, német, olasz, francia) saját maguk, vagy anyaországuk segítségével állítottak iskolákat. Ezeket sok benszülött látogatja, bár nem ingyenesek, mint saját iskoláik, de sokkal eredményesebbek.³¹

sz) *Argentína,*

Európai értelemben vett nemzetiségek nincsenek. A spanyol államnyelvhez minden bevándorlónak saját jól fel-fogott érdekében alkalmazkodnia kell. A bevándorló gyermeke már argentiniai állampolgárnak születik s asszimilálódik így az első nemzedéknél. *Kisebbségi, nemzeti tradíció tehát nincs.* Itt is a világ minden népe megtalálható s az ország lakosságának 70%-áról feltehető, hogy idegen származású. Minden bevándorlónak legfőbb óhaja, hogy maga és gyermekei spanyolul megtanuljanak.

A népnevelés-ügy mind a 14 államnak belügye s így

³⁰ Helyszíni értesítés Bev. Erdmann Ferenc szerzetestől. 1933.

³¹ *Helyszíni értesítés. Minterides, 1933. III. 15.*

változóak. Általában teljes tanszabadság uralkodik. Bárki alapíthat iskolát, taníthat, s tannyelvül azt választhatja, alBolyiket akarja. A nemzetiségi iskolák többnyire egy argentinai tanítót is alkalmaznak, hogy a közép- és felsőbb iskolákba való felvételhez megkívánt tárgyakat spanyolul tani inak.

Argentínában és egész Amerikában tehát a kisebbségi kérdésnek általában semmiféle jelentősége nincs, mert kivétel nélkül mindenki elismeri az államnyelv jogait és szükségességét úgy, hogy már a kivándorlás pillanatában tisztában vannak azzal, hogy az alkalmazkodás saját jól felfogott érdekük.³²

Az elődottakból megállapíthatjuk tehát, hogy *elte-kintve néhány észak európai és dél amerikai államtól, amelyek a kisebbségi jogokat a népoktatás területén is szabaddan értelmezik, a világvezető hatalmasságai általánosában az integrális nacionalizmus alapján állanak és kisebbségeiknek a népoktatás terén csak kivételesen nyújtanak módot arra, hogy kultúráülis egyéniségüket megőrizték. Ami pedig a kisantant államokat illeti, láttuk és jól tudjuk, hogy ezek az erkölcsi és nemzetközi jogszabályokat, szokásokat felrúgva követnek el mindent, hogy a nekik védtelenül kényre-kedvre kiszolgáltatót kitwbbnégekkel, elsősorban a magyarokat beolvasszák saját fajtájukba.*

A győztes nagyhatalmak pedig, amelyek a békeszerződések aláírásával erre módot adtak a kis vazallus államoknak, sajnos még eddig nem találták meg a módját annak, hogy ezeket visszavezessék az általuk állítólag képviselt humanisztikus civilizáció útjaira. Ily módon pedig ok maguk is bizonyos felelősséget viselnek a kinylhlclcnül elnyomott magyar kisebbségek sorsa miatt.

Magyar szempontból az előadottak még egy körülményre irányítják a figyelmet és ez nem más, mint az, hogy mennyire *valótlan* az az állítás, amelyet ellenségeink már évtizedekkel a világáborii előtt, majd annak befejezése óta is szüntelenül hirdetnek és állítanak, *hogy Magyarország elnyomta és elnyomja kisebbségeit.*

³²Helyszíni közlés, – L. L. 1933., II. 26

A kisebbségi népoktatás terén elfoglalt különböző álláspontok ismertetéséből megállapíthatjuk világosan és határozotán, hogy az „*antidemokratikus Magyarország*” mennyivel *demokratikusabb*, mennyivel *megértőbb kisebbségiével szemben, mint nagyon sok, a demokrácia jelszavát hirdető, de egyben cselekedeteivel ellentmondó állam*. Magyarországon mennyivel több joga van a nemzetiségi, vallási kisebbségeknek a népiskolák felállítása és fenntartása terén, mint azokban a demokratikus államokban, ahol a kisebbségi tanulókat az állam nyelvén tanító iskolákba kényszerítik. Feltételezve tehát azoknak — a valójában hamis — állításoknak hitelességét amelyek azt szeretnék a világ elé tárni, hogy Magyarország kisebbségeinek nincs jó dolguk, fentiekben, arra törekedtünk, hogy beigazoljuk, mennyire *nincs másutt sem aranydolguk a kisebbségeknek, sőt viszonylag nálunk van még legjobb helyzetük*. A bennünket sorozatosan érő támadásokkal szemben tényekkel és statisztikai adatokkal mutattunk rá arra, hogy a legjobban panaszkodóknak igazán legkevesebb okuk van ehhez, mert ha saját házuk táján kutatnak nyitott szemmel és igazságérzettel, úgy az derül ki, hogy először ott kell a nagy rendezést és tisztogatást elvégezni.

Bemutattuk egy terét tehát azoknak a sérelmeknek, amelyek nemesak az igazságot hirdető, de azt tényleg megvalósítani kívánó tényezőiknek módot nyújthatnának annak bebizonyítására, hogy komolyan elősegíteni kívánják a tartós békét, a népek közötti együttműködést, amelyre Magyarország állandóan törekszik.

TARTALOM:

Bevezetés	3
I. Magyarország	5
<i>II. Az utódállamok:</i>	
a) Cseh-Szlovákia.....	21
b) Románia	26
c) Jugoszlávia	33
<i>III. Egyéb államok:</i>	
a) Ausztria.....	37
b) Németország.....	39
c) Lengyelország.....	43
d) Észtország.....	45
e) Lettország.....	46
f) Litvánia.....	48
g) Finnország.....	49
h) Danzig szabad állam.....	50
i) Dánia	50
j) Svájc	51
k) Franciaország.....	51
l) Belgium.....	52
m) Nagybritannia.....	53
n) Spanyolország.....	53
o) Olaszország.....	54
p) Északam. Egy. Áll.....	56
q) Kanada.....	57
r) Cuba.....	58
s) Uruguay.....	58
sz) Argentína.....	58

Dr. Olay Ferenc önálló munkái és különlenyomatai:

/Könyvalakban megjelent önálló munkák.

1. *A magyar kultúra válságos évei. 1918—1927.* Báró Perényi Zsigmond előszavával.

(Die Kriesenjahre der ungarischen Kultur. 1918—1927. Mit dem Vorwort von Báron Sigismund Perényi. — Les années critiques de la civilisation hongroise 1918—1927. Avec la préface rúu báron Sigismund Perényi.) Budapest, 1927. Magyar Nemzeti Szövetség kiadása N. 8, VIII. +337 lap. 166 kép, térkép, facsimile.

2. *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918—1928.* Gróf Apponyi Albert előszavával.

(Der Leidensweg der ungarischeii Kultur auf den abgetrennten Gebieteii. 1918—1928. — Mit dem Vorwort von Grafen Albert Apponyi. — Le calvaire de la civilisation hongroise dans ies territoires arrachés. 1918—1928. Avec la préface du comte Albert Apponyi.) Budapest, 1930. Magyar Nemzeti Szövetségkiadása. N. 8°. 460 lap, 242 kép, térkép és facsimile.

3. *Un maitre frangais de VHistoire des Hongrois: Edouard Sayous.*

(A magyar történetírás francia mestere: Sayous Edouard. — Der französische Meister der ungarischeii Geschichtesschreibung: Eduárd Sayous.) Budapest, 1933. Édition de la Fédération Nationale Hongroise. Préface de M. le Professeur Louis Villát. 1. vol. in 8, avec 18 illustrations et facsimilés. Pp. 98.

i. Magyarország a külföldi tankönyvekben.

(Ungarn in den ausländisehen Schulbüchern. — La Hongrie dans les manuels scolaires étrangers.) Budapest, 1933. Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. N. 8° 182 lap, 15 kép és térkép.

5. *Un nationalisme cxaspéré dans le Sud-Est européen.* (Elkeseredett nacionalizmus Délkelet Európában. — Verzweifelte Nationalismus in Süd-Ost Európa.) Budapest, 1935. Édition Darmbia. in 8°, p. 50.

6. *Mit tanítanak a románok! Válasz Kiritescu Constantinnak.*

(Ce que le» roumains enseignent! Képonse á M. Constantán Kiritescu. — Was die Rumänen Unterrichten! Antwort an Constantin Kiritescu.) Budapest, 1935. Magyar Nemzeti Szövetség.

7. *Les Frontières de la Hongrie de Trianon.*

(Trianoni Magyarország határai. — Die Grenzen Trianon-Ungarns.) Budapest, 1935. Edition de la Fédération Nationale Hongroise. pp. 100, avec 36 cartes géographiques.

8. *A lengyel-magyar kulturális egyezmény és a két nép barátsága.* (L'accord culturel polno-hongrois et, l'amitié des doux iatioiiH. Der polniseh-ungarische Kulturvertrag und; dio FreundHolml't der zwei Völker.) — Budapest, 1935. Magyar-lengyel könyvtár I. szám.

9. *Kisebbségi népoktatás.* (L'enseignement des minoritás. — Volksunlurrlicht «lt«t- Mindorheiten.) Budapest, 1936. Magyar Nemzeti Szövetsótf kiadása.

10. *RelatiüHs historiiueh rl lilléraires cutre la Hongrie ei entre Genève.* (Uosoiliicillielu* und lilleniriscJie Heziehungen zwischen Ungarn und (leni'. 'HW lóuuliui óN Irodalmi kapcsolatok Magyarország és (Icnf közzi,) Iliidnpoml. liüft. Magyar Nemzeti Szövetség kiadású.

11. *France-Hongroise.* Mosaiques et litteraries des deux Níl-tions. Franciaország és Magyarország. Mozaikok a két nemzet történetéből. — Frankreich und Ungarn. Historisches Mosaiken) Budapest, 1936, Magyar Nemzeti Szövetség kiadású

12. *Harc az igazságért.* Dr. Olay Ferenc miinkáinuk jotfyBé-ke (Lutte pour la vérité. — Bibliographie des ou.vrageH piimn de Francois d'Olay, — Kampí' um die GerechtigkeU, Uibliogrufie der Publikationen von Dr. Franz von Olay.) Szerző kiadása. Budapest, 1936- Magyar Nemzeti Szövetség bizománya.

II. KÜLÖNLENYOMATOK.

13. (1.) *A magyar kultúra kálváriája. (1918—1928.)*

(Der Leidensweg der ungarischen Kultur. — Le calvaire de la civilisation hongroise) Budapest, 1929. P. H. nyomdája. (Pesti Hirlap 50 éves jubileumi albuma.) 13 lap, 31 kép.

M. (2.) *A magyar sajtó és az utódállamok. 1918—1928.*

(Die ungarische Presse und die Nachfolgestaaten, 1918—1928. — La Presse hongroise et les États Successeurs. 1918—1928.) Budapest, 1929. Magyar Nemzeti Szövetég. 32 lap, 18 kép és facsimile. (Nm. 1929. IV. 1—V. 1.)

15. (3.) *La Presse hongroise dans les États Successeurs. 1918—1928.*

(A magyar sajtó az utódállamokban. — Die ungarische Presse in den Nachfolgestaaten. 1918—1928.) Budapest, 1,929. Imp- rimerie Atheneum in S. 1 vol, pp 17, avec 18 illustrations (R d. H. 1929. IV. 15.)

16. (4.) *Csonkamagyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink.*

(Die feindliche Besetzung Rumpfungarns und unsere knl- turelJen Sebiiden. — L'oceupation ennemie de la Hongrie dó-

membróe et nos dégats tulturels.) Budapest, 1929. Franklin Társulat nyomdája. (B. S. 1929. V.) 12 lap, 15 kép.

17. (5.) *A magyar színjátszás története az utódállamok területén. 1918—1928.*

(L'histoire du théâtre hongrois dans les États successeurs. 1918—1928 — Das Schicksal der ungarischen Schauspielkunst in den Nachfolgestaaten. 1918—1928.) Budapest, 1929. Franklin Társulat nyomdája. 28 lap. (B. Sz. 1929. november.)

18. (6.) *Le théâtre hongrois dans les États successeurs de 1918 à 1928.*

(Geschichte der ungarischen Schauspielkunst in den Nachfolgestaaten. 1918—1928. — A magyar színjátszás története az utódállamokban 1918—1928.) Budapest, 1930. Imprimerie Atheneum. Pp 29. in 8°. (B. de H. 1930. III. 15.)

19. (7.) *Les frontières de la Hongrie démembrée.*

20. (8.) *Csonkamagyarország hatáiról.*

21. (9.) *Tetemrehívás a magyar emlékek romjain.*

22. (10.) *A magyar történetírás francia mestere: Soyous Eduárd.*

23. (11.) *La campagne de destruction contre (es Móniimén ts Hongrois 1918—1930.*

24. (12.) *Magyarország a francia tankönyvek torzító tükrében.*

25. (13.) *A térképek irredentája a világháború végéig.*

26. (14.) *Térképek a nemzetiségi terjeszkedés szolgálatában.*

27. (15.) *Háborús felelőtlenségünk.*

28. (16.) *Állástalan diplomásaink az 1934. évben.*

29. (17.) *A „Csíkmegyei Magánjavak” román uralom alatt.*